

NACKABOKEN 2004

NACKABOKEN 2004

40
ÅRSBOK FÖR NACKA KOMMUN
FYRTIONDE ÅRGÅNGEN

Utgiven av Kulturnämnden i Nacka

Redaktör
Catharina Wikström

Konsult
Arne Jenwald

Layout
Gabor & Co

Tryck
Alfaprint, Sunbyberg, 2004

ISSN 0281-6385
ISBN 91-975379-0-X

Mångfaldigande helt eller delvis av i denna bok ingående text och bild får ske endast efter medgivande av redaktionen för Nackaboken. Härvid skall källan anges.

Omslagsbilden visar Lilla Nyckelvikens huvudbyggnad.
Foto Karl Gabor, 2004.

INNEHÅLL

Förord	6
<i>Arne Jenwald och Catharina Wikström</i>	
Ett kapitel ur "Ottos minnen"	9
<i>av Otto Frestadius, Åke von Matérn (red.)</i>	
Fjärdingsman Enock Albert Johansson	27
<i>Lars Dixelius</i>	
Tegelön, tallar och trädgård	35
<i>Nils-Erik Landell</i>	
Händelser i Vår gårds 100-åriga historia	53
<i>Rune Herder</i>	
Lilla Nyckelviken – byggnadsvård av ett 1700-tals kulturhus	69
<i>Ulrika Clerbring Hellström</i>	
Kyrkogårdsvandringar i Nacka	83
<i>Lars-Erik Olsson</i>	
Tuppstugan – ödelagt kulturarv	101
<i>Susanne Carlson för Nacka hembygdsförening</i>	
Nackabokens författare	106
Artiklar i tidigare årgångar	107
Sakregister	111
Personregister	112

Författarna är själva ansvariga för artiklarnas innehåll.

FÖRORD

Arne Jenwald och Catharina Wikström

Detta är den fyrtionde årgången av Nacka-boken. Två gånger under utgivningstiden har årsboken utökats till en dubbelårgång, dels 1984/85, då den utformades som en hembygdsbok, dels 1997/98, då hela boken i anslutning till kulturhuvudstadsåret ägnades åt konst i Nacka. I övrigt har boken förelegat i ny upplaga varje år sedan 1963.

Boken gavs under de första åren ut som en årsbok för Nacka stad, men sedan storkommunen bildades 1971 genom sammanläggning av Boo kommun, Nacka stad och Saltsjöbadens köping har den innehållit material från hela kommunen.

De gångna fyrtio åren har inneburit stora förändringar för Nacka kommun och dess invånare. År 1963 bodde i dåvarande Boo, Nacka och Saltsjöbaden omkring 35 000 invånare, och sedan dess har befolkningen mer än fördubblats till över 78 000 invånare 2004.

Den kraftiga befolkningsökningen har möjliggjorts genom att ett stort antal nya bostadsområden har vuxit fram. Bland de områden som tillkommit under den nämnda tiden finns Orminge,

Ljuskärnsberget, Igelbodaplatån, Fisksätra, Stensö, Hedvigslund, Kolarängen, Duvnäs utskog, Nacka centrum, Skogalundsklippan, Jarlaberg och Henriksdalsberget.

Stora förändringar har också skett inom Nackas näringsliv. De stora tillverkningsindustrier, som etablerade sig i Nacka under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet fick en livslängd i Nacka på knappt 100 år. Under senare delen av 1900-talet försvann omkring 5 000 arbetstillfällen inom olika tillverkningsindustrier, och därefter har stora industriområden omdanats för annan verksamhet.

Före detta Augustendals motorfabrik har blivit mäss- och konferenscentrum i Nacka Strand, som under 1990-talet byggts ut och därmed gett omkring 5 000 nya arbetsplatser i huvudsak inom data-, tele- och IT-områdena. Atlas Copcos gamla industriområde har blivit ett centrum för handel och service, men också för den kommunala kulturverksamheten. Den fortsatta omdaning, som pågår, syftar till att göra området till ett av Storstockholms största affärscentra.

De Laval's industriområde har under namnet Järila sjö förvandlats till ett modernt bostadsområde med inslag av småindustri och handel. Vid inloppet till Stockholm, där Finnboda varv tidigare hade sin verksamhet, växer ett nytt bostadsområde upp, och i Kungsörnens kvarnbyggnad har det skapats nya lägenheter av unikt slag.

I de fyrtio årgångarna av Nackaboken kan nyinflyttade nackabor läsa om den nya hemortens historia alltifrån tidig stenålder genom årtusendena till våra dagar. De kan också läsa om hur tidigare nackabor genom tiderna haft sin försörjning inom jordbruksnäringen, genom Gustav Vasas industrier vid Nacka ström under 1500-talet eller verksamheten vid de stora tillverkningsindustrierna vid slutet av 1800-talet.

På de nära 6 000 sidor, som Nackaboken sammanlagt nu omfattar finns uppgifter att hämta inom en mängd olika ämnen som naturvetenskap och miljö, allmän historia (inkl. fornminnen), gårdshistoria, personhistoria, bebyggelse och planering, skola och utbildning (inkl. skolhistoria), kyrkor och församlingar, industri och

näringsliv, kommunikationer, folkrörelse och föreningsliv samt kulturverksamhet (konst, musik m.m).

I samband med utgivningen av årets bok kommer även NACKABOKEN 1963 - 2004, Register till årgångarna 1-40 att ges ut i en uppdaterad version. Registret, som innehåller ett systematiskt register, ett författarregister samt ett alfabetiskt person-, Orts- och sakordsregister, syftar till att underlätta för forskare, hembygdsintresserade och andra att hitta i de olika årgångarna.

För redaktören är den nu föreliggande årsboken den femtonde årgången medan konsulten har deltagit i det redaktionella arbetet sedan 1963. Vi vill avsluta detta förord till 2004 års nackabok med samma förhoppning som i 1963 års utgåva genom att citera avslutningen på förordet till den första Nackaboken:

”Det är redaktionens förhoppning, att årsboken, sådan den nu framträder, skall kunna fånga nackabornas intresse, och att den skall väcka och stimulera lusten till att få veta mer om vår kommun.”

ETT KAPITEL UR "OTTOS MINNEN"

*av Otto Frestadius
Åke von Matérn (red.)*

Otto Frestadius nedtecknade sina minnen på äldre dagar, del för del, som julklappar till ett barnbarn. Syftet var att berätta hur det var förr i världen. Självt hade han gärna sett, att hans far- och morföräldrar hade berättat hur det var då de växte upp. Nu önskade Otto föregå med gott exempel genom att berätta om sitt liv för sina barnbarn.

Otto föddes år 1838 på föräldrarnas landställe Tollare vid Skurusundet. Fadern, Anton Wilhelm Frestadius (1801 - 1867), var en av ”de femtio äldste” i borgerskapet i Stockholm och framgångsrik grosshandlare i järn från svenska och finska bruk.

I boken ”Ottos minnen” berättar Otto om sitt liv från de första minnena som barn och fram till händelserika år vid slutet av 1800-talet, då Otto var verkställande direktör för Bergsunds Mek. Verkstad. ”Bergsunds” – med läge på Södermalm mot Mälaren – hade fadern förvärvat 1856 och ”fått fart på”, delvis med tanke på att där skapa framtida verksamhet för Otto.

Faderns tanke förvaltade Otto mycket väl. Varvet växte till ett av landets största och kom 1873 att utvidgas med Finnboda på saltsjösidan om Slussen. Här följer emellertid endast ett litet avsnitt ur boken om barndomsåren på Tollare. Boken vänder sig kanske inte till ett barn i första hand, även om det var tanken från början. En vuxen har i själva verket stort nöje av Ottos berättelser från sin uppväxtmiljö i och kring 1800-talets Stockholm. De är av intresse för en betydligt större läsekrets än bara den närmaste slakten och rymmer finesser i Ottos ofta skoningslösa och roliga beskrivningar av samtidens kamp för makt och framgång.

Texten har litterära värden på många plan. Främst finner man dem i den humoristiska framtoningen, då Otto inte räds för att beskriva hur han på olika sätt ”gör bort sig” som barn, yngling eller vuxen. Dessa belägenheter drar oemotståndligt läsaren med sig, och man kommer mycket nära den tid och situation han beskriver, som t.ex. i Ottos skildring i nedanstående avsnitt om en

Notis om Tollare

Tollares äldsta kända historia går tillbaka till 1465 då Tollare skänktes till Gråbrödraklostret i Stockholm. År 1527 drogs godset in av Gustav Vasa, som därefter förlänade Tollare till Jakob Bagge, amiral i kungens flotta. Under de följande århundradena bytte gården ägare många gånger. På 1830-talet inköptes Tollare av järngrossisten Anton Wilhelm Frestadius som sommarbostad. Egendomen såldes efter hans hustru Lovisas (f. Enblom) bortgång 1854, men återköptes 1868 av sonen grosshandlare Anders Wilhelm (Anhelm) Frestadius, som gick i faderns fotspår. Anhelm genomförde en genomgripande ombyggnad av Tollare på 1870-talet då huvudbyggnaden fick sitt nuvarande utseende.

Landets första tennisbana lär ha anlagts här under denna tid (1878). Anhelm innehade Tollare till sin död 1894 varefter hans syster Ida drev sjukhem för höftsjuka barn.

År 1918 köptes Tollare av Johan Alfred Hedenström som grundade Tollare pappersbruk. Dennes arvingar sålde gården 1931 till Conrad Åhlberg som kort därefter sålde gården till Stockholms distrikt av Godtemplarorden, som är en del av nuvarande IOGT-NTO. Dessa driver sedan 1952 alltjämt folkhögskola på Tollare.

riktig Tycho Brahevecka på Tollare. Också som skildring av 1800-talets Stockholm är Ottos minnen levande. På nära håll upplever läsaren kolerans härjningar, de dödsdömdas väg till galgbacken vid Skanstull, straffarbetarnas slit med sprängningarna för Södra stambanan, damerna ”de Bär” – kvinnliga straffångar som hämtade skittunnorna på natten – upploppen, de eländiga och lortiga gatorna som knappt var framkomliga på vintern, hur skolgången ordnades, de obligatoriska balerna och hur bröllop och begravningar gick till. Noga beskriver Otto huset där han växte upp på Repslagaregatan 8 nära Slussen och de personer, som då stod honom närmast.

En annan litterär aspekt är ”gammalsvenskan” och Ottos sätt att stava. Jag har försökt att slaviskt skriva av bokstav för bokstav, ”stavfel för stavfel”. Ibland använder Otto ”w” i ord som wi eller vår trots att han annars normalt brukar ”v”. Då gör han det för att förstärka en känsla som starkare kommer till uttryck med hjälp av den äldre stavningen, t.ex. då han syftar på sin hustru och sig själv i skildringen av deras bröllopsresa, eller då han skriver ”vår” fader om sin pappa. Konsekvens i stavningen avtar sedan med ålderns rätt, då Otto passerar 80-årsstrecket.

Uppslaget att återge Ottos text, upprätta en personförteckning samt att redigera bilder och text till boken ”Ottos minnen” (Norstedts 2002) fick jag av en händelse då jag fann avskriftsfragment av texten bland foton och handlingar efter min far, som var barnbarn till Ottos bror Anhelm.

Landstället på Tollare och en ”Tycho Brahevecka”

(Kap. 8 ur ”Ottos minnen” av Otto Frestadius)

Jag har nu berättat en del af mina minnen från lifvet i staden och vill nu tala, om huru vi hade det på vårt landställe Tollare där ännu faster Ida bor kvar och där hon har upprättat sitt sjukhus för höftsjuka och är snäll mot fattiga barn som lida däraf.

Den gamla hufvudbyggnaden står ännu kvar och inredd som under min barndom, fast den då hade en altan på pelare äfven åt gårdssidan.

Sjelfva hufvudbyggnaden lät min bror Anhelm renouvera och ”sätta stil på”, samt ombyggde flyglarna sådana de nu äro. Denna renouivering anförtroddes Arkitekten Ekman, som var gift med min kusin Augusta Enblom.

Liksom du och Märta så glädde vi oss alltid att få flytta ut till landet på sommaren.

Vi sluppo då att gå i skolan eller åtminstone hade vi mera tid att leka, då vi endast läste några timmar dagligen för en informator.

Vårt förnämsta nöje var vårt leksaksberg. Men så hade vi också ett alldeles utmärkt sådant som låg ute på ängen och skall jag någon gång visa dig det då vi träffas på Tollare. En del af berget var plant som ett golf och det var vårt förmak. Vid sidan häraf bildade berget en insänkning alldeles som en chaiselong, som var mycket beqväm att ligga på, fast lite hård. En massa små naturliga hyllor funnos i berget där vi kunde sätta upp vår service.

En del af berget var bildadt som en spis och framför den liksom ett golf att stå på. Ofvanför spisen var en liten remma, som ibland var fylld med vatten så att vi kunde röra ihop soppa och

i ett dike bredvid fanns lera så att vi kunde göra puddingar. Detta berg var vår käraste lekplats och visade vi det med stolthet för andra barn.

Då vi lekte där hade vi alltid arrendatorns flicka Fia med oss. Hon var klädd i kråka, men kunde ej säga kråka utan sade alltid ”tåta” och därför fick hon alltid heta ”Fia Tåta”.

En sommar voro pappa och mamma på resa och faster Ulla Nybleus bodde då med oss på Tollare. Då fingo vi leka med dockor. Jag hade fått en dalkarl och jag lärde mig sy kläder åt honom och var ganska skicklig fast jag nu har legat af mig i den saken.

Bland andra påhitt hade vi fått tag i några cigarrer som vi smulade sönder och fyllde halmstrån därmed, så att vi fingo flera askar med halmcigarrer. Sedan satte vi oss med Fia Tåta vid ett spelbord i barnkammaren och låtsades spela kort.

Vi rökte och bolmade fast det smakade illa, men barnkammaren blef full af rök, så att jungfru Anna-Lena talade om för faster att vi rökte riktig tobak och blefvo vi förbjudna och Anna lade beslag på vårt cigarrlager. Sedan försökte vi fylla halmstråna med torkade grässtrån, men det smakade illa och gjorde ondt i ögonen.

Ett annat nöje var att vi satte oss i en vrå och blundade och då skulle hvar och en tala om hvad han tyckte sig se för bilder framför sig.

Vi skulle då också försöka oss på att göra någon vers, hvilket just ej gick vidare bra.

Jag minnes att jag påtade ihop en så kallad vers som syster Ida tyckte var mycket snillrik, ty hon talade om det för faster Ulla och sade: ”Vet faster af att Otto är poet?”

”Nej! Hvad säger du”, sa’ faster och ville att

jag skulle läsa upp min vers för henne. Men jag var blyg och ville ej och var dessutom ej riktigt nöjd med min vers – hvilket ju visade mycken urskiljning vid min ålder. Faster lofvade mig då något godt – och jag lät muta mig. Jag minnes ännu mitt skaldeförsök och det lydde som följer:

*Apollo! Apollo! Hvi! Hafver du mig öfvergifvit.
Vid denna kärleksfulla källa,
där mången tufva vuxit upp.
När den en gång förvissnat
begrafves den i jordens stofft*

(Apollo=bandhunden)

Faster sa’ att den var mycket vacker, men jag tror hon narrades och ej ville göra mig ledsen.

Badningen var för oss ett stort nöje och lärde jag mig snart nog att simma, ty min informator förde mig i simgördel. Vi hade då på Tollare ett utmärkt präktigt badhus. Man gick på en lång flottbro ut till badhuset som flöt på tjärtunnor. Afklädningsrummet var så stort att tio personer kunde samtidigt kläda af sig. Det var äfven försedt med eldstad så att rummet var varmt på hösten.

Tvenne dörrar ledde ut till bassängen, som man kunde gå rundt omkring på en bro. Den ena änden af bassängen var grund, den andra djup.

Vi hade äfven ett stort båthus där båtarna kunde flyta in. Därinne låg en stor chinesisk ”jonch”, en farkost som pappa fått in med barkskeppet Prins Carl från China.

Det var en högst egendomlig farkost, målad i många lysande färger. I fören var måladt stora ögon, ty hela båten skulle föreställa en drake, d.v.s. ett stort odjur.

Den 30 Juni 1838 under Konung Carl den XIV^{te} regering
föddes jag på Tollare gård finvid Åkarsnäs; hörande
under Wernmö öfverstyrelsens distrikt.

Några år senare lärde man mig att hon hade
hittat mig uppe i stora ^{stilla} källaren i Tollare bakte.

Jag blef mycket intresserad och gaf mig af förr än jag
slåpat mamma dit upp och hon fann visa mig precis var
hon hittat mig, ty aldrig kunde jag tro att hon nämnes-
kunnat vore mycket fullt!

Platsen var mellan stora osten och kömbärskädet mellan
tvänne stoner i boken på diket. Jag ville öfver hafva se
på hvar hon hittat systern Augusta, och var hon hittad
i en kammaren i Korkåping, de andra systererna såde
hon sig glömt hvar de hittats.

Alltid när vi sedan passerade platsen skulle jag visa
alla hvar mamma hittat mig, men när stora systererna
gingo förbi med gossarne öfverströmer vore de alla af in-
tresserade och kände jag det kom sig där af att de
skändes för att vara kammarsungar, de andra barn
voro förnämre och blifvit hemtade af storkar.

Den enda som visade stort intresse för platsen var faster Ulla Nyblom

Ottos
handskrivna
originaltext.

Ateljéfoto
av Otto Frestadius i
studentåldern.

Fotograf okänd.

Tollare under Ottos barndom. Huvudbyggnad från 1700-talet med mansardtak och takkupor. Gården inköptes på 1830-talet av järngrossisten Anton Wilhelm Frestadius som sommarbostad, och såldes efter hans hustru Lovisas (f. Enblom) bortgång 1854. Observera "templet" vid stranden, som Otto beskriver i sin text.

Oljemålning i privat ägo signerad C H 1859. Troligen målad av Carl Ferdinand HERNLUND (1837 – 1902). Foto i Nacka lokalhistoriska arkiv.

Tollare gård efter Anhelm Frestadius omfattande ombyggnad på 1870-talet efter ritningar av arkitekt Per Johan Ekman. Han var kusin med Anhelm som 1868 återköpte Tollare, vilken han innehade fram till sin död 1894 varefter hans syster Ida drev sjukhem för höftsjuka barn.

Teckning i privat ägo av Fanny Frestadius – dotter till Anhelm.

Tollare från entrésidan.
Ottos bror Anhelm, i mörk klädsel, spelar croquet med barn och släktingar.
Från vänster: dottern Antonia (1854 – 1921), sonen John (1865 – 1897),
Anhelm (1827 – 1894) och dottern Ellen (1859 – 1912). På bänken sitter från vänster:
Fia Björling, Anhelms svägerska Fanny Julin (1835 – 1902),
Anhelms syster Ida (1836 – 1925) och Agnes Nybleus.

Tollare från norra gaveln.

På gräsmattan ser vi hunden Dick och John Frestadius och på bänken Fia Björling.

Från vänster på verandan: Ida och Ellen Frestadius.

John och Antonia Frestadius framför fasaden mot väster och Skurusundet.

Interiör från stora salen.

Fotograf okänd.

Utom en fisksump låg därinne en stor hvitmålad slup som roddes med fyra åror, och med den roddes alla söndagar till Skurubro för att hemta främmande från staden. Dessa anlände på en liten tjock och rulltig träångbåt med hjulhus. (Den hette Gustafsberg). Båten gick endast om söndagarne. Den gick långsamt och tog 1½ timme från staden.

Pappa kom endast ut onsdagar och lördagar och åkte då antingen med trilla eller en gigg (på två hjul med sufflette).

Då han medhade främmande, så begagnades en så kallad halstejnare, en stor korgvagn med tre sofor efter hvarandra och hängde soforna i hängfjedrar. På ytterändarne voro stora försilfrade handtag för uppstigningen. Denna vagn kördes med parhästar och såg ståtlig ut.

Giggen kördes med en häst af pappa sjelf. En gång skenade hästen med pappa och syster Lina i Skurö backe. Vagnen stjelpte och pappa bröt af armen och fick länge gå med armen i band. Syster Lina slog ett djupt sår i pannan och fick ett ärr därefter. Hon svimmade.

Eljest hade vi hvar dag förbindelse med staden, ty ett mjölkbud åkte in.

Pappa var mycket road att anlägga parkvägar i skogen och parken var ganska stor. Dels ledde en parkväg på trätrappor upp till utsiktsberget. I parken var byggdt ett stort paraply av trä med rundt bord i midten och soffor rundt ikring, så att där kunde sitta en 15 personer. Där intogs förfriskningar och kaffe då det var främmande.

På en stor sten, på hvilken nu ångbåtsbryggan hvilar, lät mamma uppföra ett tempel och på en färja kunde man hala sig dit ut förmedelst ett tag som var fästadt mellan templet och stranden.

I templet var utmärkt att sitta och meta, ty det gick alltid stora aborrar kring stenen.

På Tollare läste vi för en informator Olof Häggström, en utomordentligt framstående sångare och som sådan mycket uppburen af Carl XV, som alltid kallade honom ”min käre Olle”. De hade tillsammans legat i Upsala och tillika med Gunnar Wennerberg, Josephson m.fl. varit medlemmar i sällskapet ”Gluntarna”. Wennerberg skref då sångerna ”Gluntarna” som då sjöngos öfverallt. Josephson skref äfven de bekanta sångerna ”Se glad ut” och ”Värme och ljus” hvilka tillägnades Olle Häggström. Som sagdt sjöngos dessa sånger öfverallt, äfven på slottet och var Häggström ansedd som den förnämsta Gluntsångaren.

På Tollare hade vi äfven vår afhållna hushållerska ”Mamsell Hartman” som var glad och alltid vid godt humör. Hennes farbror var Doktor Hartman i Upsala som skref Hartmans Flora. En bok man kunde slå upp i och examinera blommor och få veta såväl latinska som svenska namnet. Olle Häggström som alltid nojsade med henne gaf henne namnet ”Hartmans Flora”.

Min bror Victor och jag, Fia Tåta, Edvard Ekströmer och en flicka Fia Färm, som min mor tagit hand om, ty hon var dotter af en fästningsfånge, vi läste alla för Olle Häggström. Han var mycket sträng och som vi hade stor respekt för, ty han gaf oss försvarliga örfilar, men Mamsell Hartman som ömmade för oss barn, talade om för mamma att hon stått och kikat i nyckelhålet och lyssnat och hon påstod att när han blef vred, så reste sig håret som mahnen på ett lejon när han röt och örfilade ungarna, och så blef han

förbjuden att ge oss örfilar, och blefvo vi glada däråt. Men dessemellan lekte han med oss och var afhållen af alla.

Fia Färm var lat och dum samt högfärdig, ty hon såg bra ut och tyckte vi aldrig om henne. I senare år måtte hon uppfört sig illa, ty mamma lät inackordera henne på landet som amma.

Vi hade på Tollare en stor trädgård med mycket goda äpplen, plommon och stickelbär. Trädgården var omgifven af ett högt spjälstaket och då vi på ett afsides ställe af trädgården sågo någon lockande fallfrukt var där några spjälor som var mjuka och böjliga, så att vi kunde tränga oss in mellan dem i trädgården.

En söndag hade faster Ida fått en ren ljus nettelduksklänning och trängde sig in i trädgården och tillbaka. Men så hon såg ut! Du skulle sett henne! Staketet hade blifvit nytjärat. Stackars lilla syster fick rysliga bannor af Mamma och Anna Lena. Mamma sade: ”Du skå nu sjelf minsann få tvätta din klädning för att du skall få känna huru svårt och hvilket arbete tvättgummorna hafva, och vattnet skall göras mycket hett.” Tvättgummorna bådo för henne och tyckte mamma var bra grym mot lilla syster – men det hjälpte ej. Ida grät och vi också.

I trädgården hade vi fem bikupor täckta med halm. Men när vår broder Anhelm kom hem ifrån utlandet så hade han med sig grönmålade bikupor af trä och dessa voro i flera afdelningar. På baksidan af kuporna voro anbringade små fönster och då man lyftade bort små luckor så kunde man se huru bina byggde sina kakor. När en kupa var färdig så kunde man endast behöfva draga ut en mellanvägg så lemnade bina den färdiga bikupan och började arbeta i den nya. När bina

lemnade den färdiga kupan kunde man åter skjuta in mellanväggen och skatta kupan, d.v.s. taga ut honungskakorna.

I de gamla kuporna, när honungskakorna blefvo fullbyggda, lemnade bina sina kupor och flögo till skogs. Detta kallades att bina svärmade. När någon såg detta måste han ropa ut Bina svärma! Och då rusade alla till med vattenkannor och vispar för att stänka på bisvärmen, ty satte sig bina på en trägren eller en buske och bildade en stor klump emedan bidrottningen eller anföraren den så kallade ”Bisen” slagit sig ned där. Då förde man dit en ny kupa bestruken med elfgräs och honung och bina samlade sig i den. Detta var dock ganska besvärligt och en biskötare måste tillkallas för att utföra detta. Med de nya kuporna svärmade aldrig bina, då man däremot med de gamla halmkuporna förlorade många svärmar som flögo till skogs.

I skogen upptäckte vi en gång två ekar hvari bin slagit sig ned. Biskötaren rökte då ihjäl dem med linnelappar doppade i svafvel som han tände på. Sedan höggs hål på eken och vi tog vara på honungskakorna.

Bror Anhelm skulle en gång försöka fånga bina från en ek. Han satte då en af de nya kuporna på en ställning nära hålet på eken och satte ett tjockt bamburör mellan detta och kupan så att bina måste passera röret och genom den nya kupan för att komma ut. Och då tänkte han att bina skulle finna det besvärligt och slå sig ner i den nya kupan. Istället stannade bina kvar i eken och åto upp sin honung i god ro. Och bror Anhelm blef mycket snopen.

En dag hörde vi huru man blåste i jägarhorn och vi sprungo genast ut till skogsbrynet och då fingo vi se en hel mängd jägare komma ut ur skogen,

med flera vackra små harhundar i koppel. Vi blefvo förtjusta i de vackra hundarna och fingo försöka blåsa i de blanka jägarhornen men det gick ej.

Jägarne voro Morbror Carl Enblom, Grosshandlar Fröberg (farmors pappa), Kapten Thorell och Bryggar Rolander. Kapten Thorell och Rolander som voro erfarna jägare disputerade huruhvida det fanns någon Elg kvar i Sverige. Rolander påstod att elgstammen var utdöd, men Kapten Thorell påstod att man sett elg i Helsingland. Detta var 1850 och tänk hvad elgstammen sedan dess förökat sig genom god jaktvård.

På den tiden var brukligt när folk på Värmdön skulle gifta sig, att bruden flera veckor i förväg klädde sig till brud och fick låna den förgyllda brudkronan från Värmdö kyrka. För att skaffa bidrag till bosättning vandrade hon åtföljd af en gumma med en påse i hvilken brudens kläder m.m. förvarades, från gård till gård för att visa sig.

Då bruden var väl kammad och brudkronan fästad, så kunde hon hvarken natt eller dag aftaga kronan för att ej störa hårklädseln. Det var alltid festligt när en brud kom till Tollare för att visa sig. Var det då främmande, så skämtades med henne, och beskådades hon från alla håll och kanter samt lemnade Tollare med en god skörd af bancosedlar efter att ha blifvit rikligt trakterad.

Vi brukade ibland leka brud. Då klädde sig en till brud med halsband af lingon, rönnbör, hvita bönor och blåbär och förgylld papperskrona - den andra till gumman med påsen och så vandrade vi till Eknäs och Björknäs. På Eknäs bodde Ekströmer och på Björknäs de gamla mamsellerna Flodman. Alltid fingo vi där några slantar och en och annan godbit.

Du förundrar dig kanske att jag alltid säger mamsell den och den, men i gamla tiden så kallades endast adliga personers döttrar för fröknar, alla andra benämndes mamseller.

På Tollare i flygeln hade vi innanför köket en stor handkammare full af matvaror och läckerheter. Mamsell Hartman var anförtrodd vården om denna helgedom som ej visades för profana ögon. Då Olle Häggström och vi alltid nojsade med ”Hartman” så passade vi en gång på när hon gick in i handkammaren. Hon satte foten för dörren men vi smeto in. Då hon gick ifrån handkammaren ville vi ej följa med. Hon hotade att låsa in oss och låta oss vara där hela dagen, men vi läto ej afskräcka oss och hon låste dörren i lås.

Då började vi hoppa och dansa i glädje och Olle sade: ”Nu gossar skola vi smörja oss”, och så började vi en genomgående inventering och smorde oss med goda smörgåsar – äfven bredde vi olika sylter på fina kakor, åto katrinplommon, russin och mandel och smeto sedan ut genom fönstret.

Mamsell Hartman skulle ej gjordt detta, det vill säga låst in oss, ty mamma skrattade då hon klagade öfver oss, och mamma sade: ”Hur kunde Hartman vara så dum och släppa in en glupande varg och tvänne gnagande råttor i skafferiet.”

Vi sluppo bannor och godsakerna lemnade vi ej igen – och, du må tro att vi tyckte vi gjort det bra.

På Tollare hade jag en gång en verklig ”Tycho Brahe vecka” d.v.s. en riktig olycksvecka tillfölje af mitt oförstånd.

Jag dömdes då af alla i huset såsom ”moraliskt fördärfvad”. Till en varning för Dig vill jag dock berätta dig dessa olyckor.

Vi hade tvänne hundkojor för bandhundarne Apollo och Mars. När vi var små var det ett stort nöje för oss att krypa in i hundkojan till Apollo – och vi kunde ibland vara fyra barn jemte Apollo i hundkojan. Men det nöjet fingo vi snart afstå från, ty vår barnjungfru påstod att vi fingo loppor. Men det var inte sant, ty Apollo var en fin hund.

Emellertid var det ej detta jag skulle berätta, ty det var flera år senare som Christoffer Ekströmer och jag stodo och retade hundarna med husets favoritkatt.

Katten kväste och hundarna voro rädda och skällde. Vi trodde att katten var vig af sig i jämförelse med de klumpiga hundarne och så kastade vi katten för att skrämma hundarna. Men olyckligtvis gaf Apollo katten ett nyp öfver ryggen innan den hann kila in genom spjälstaketet i trädgården, där den tyvärr lade sig att dö under en krusbärsbuske.

Och! Nu må du tro att det blef en uppståndelse i huset då favoriten hittades och ingen ville ”se åt oss” vi vanartiga pojkar. Det var ju också illa gjort af oss. Det var mitt första missöde.

I den så kallade fruktbacken som låg framför faster Idas nuvarande glasveranda, lät mamma uppföra en byggnad i schweizerstil som erhöll namnet ”Fantasi’n”. Den var afsedd för Eschelssons när de kommo på besök och så för bror Anhelm när han skulle gifta sig.

Byggnaden var i det närmaste färdig och folket höll på att uppför ställningen bära upp tegelpannor på taket. Jag skulle naturligtvis hjälpa till och gick upp med famnen full af tegelpannor, men slog i kull på taket, och alla tegelpannorna dansade ned i backen, men jag sjelf höll mig fast.

En af pannorna träffade dock en murarekärning som stod inunder och den slog af armen på henne, så att hon måste med extra skjuts föras in till lazarettet. Detta var mitt andra missöde.

Under taklisten på hufvudbyggnaden hade fäst sig ett oerhördt stort bålgetingbo och alla voro rädda. Därför anmodades vi, de enda hjeltomodiga, att aflägsna boet. Christoffer och jag planlade och beslöto oss att osa ihjäl getingarna medelst svaflade linneremсор som biskötaren kvarlemnad i orangeriet. Emellertid voro vi rädda för elden, så att vi först körde fram en trädgårdsspruta fylld med vatten och detta var ju mycket förståndigt eller hur?

Vi bundo nu de svaflade linneremсорna på en bönstör, tände eld på trasorna och höll dem under boet. Men det blev ingen osning af ty hela boet flammade upp och vi fingo brådt att pumpa i sprutan. Men innan sprutan tog vatten, så hade taklisten fattat eld, men lyckligtvis kom sprutan igång. Annars hade väl den stora träbyggningen fattadt eld. Men nu blef endast taklisten illa bränd och svedd, så att den sqvallrade på oss och oakadt vår stora försiktighet med sprutan fingo vi oerhördt med bannor för oförsiktighet med elden. Detta var tredje missödet.

Då bror Anhelm kom hem från America hade han hem med sig en labrador hund som fick namnet Hero och som snart blef allas favorit. Hunden hade verklig stenpassion, ty han sprang ögonblickligen efter stenar antingen man kastade dem i vattnet eller på land.

En dag underrättade oss Anders Jansson från Kåktorps att han upptäckt ett jordgetingbo vid la-

dugårdsväggen, alldeles vid sidan af vägen i gräset. Vi beslöto oss hjeltemodigt att samfält ”storma” detsamma med stenar. Dock höllo vi oss försiktigtvis på vederbörligt afstånd.

Genast vid stormningen, eller stenkastningen, kom Hero springande och ville leka med. Men han var mera oförvägen och rusade genast efter stenarna och började krafsa i boet. Följden blef att hela getingsvärmen anföll honom med sina styng. Han började tjuta och med svansen mellan bena rusa uppåt skogen. Men olyckligtvis tog han vägen öfver glasfönstren på drifbänkarne och skar sig ohyggligt på bägge bakbenen. Då började han tjuta ändå värre, så att alla kom utrusande ur huset. Alla blevo ursinliga på oss stackare och vi sjelfva tyckte synd om vår käre lekkamrat Hero. Ett extrabud måste genast föra honom till Veterinären. Detta var fjärde missödet.

Men tyvärr återstod ännu en olycka. Af gossarna Ahnström hade vi lärt oss ett spel ”att slå triss på landsvägen”. Detta tillgick sålunda att man sågade sig en tjock björktrissa och denna slungades emot motståndarpartiet, som skulle slå triss tillbaka medelst grofva spakar.

Nu spelade vi i den branta Tollare backe och hade till deltagare i partiet fått en Värmlänning Pettersson som byggde ”Fantasien”. Jag och mitt parti stod uppe i backen och Pettersson med sitt parti nedanför. Jag slungade med kraft den tunga trissan utför backen. Trissan hoppade mot en sten och flög upp mot Petterssons knä, så han fick utgjutning i knäet som svullnade upp förskräckligt och äfven han måste med extra skjuts forslas till Lazarettet. Detta var femte missödet.

Nu ansågs jag ohjälplig och man hotade mig med att sända mig till någon prestgård på landet att uppfostras.

Ett annat missöde kunde svårt träffat mig. Detta undgick jag lyckligtvis. Byggmästar Pettersson, som sedan bodde på Korsudden, som då tillhörde Tollare, hade en enkelbössa af tarfligaste slag som han sjelf smidt och tillverkat.

Jag hade aldrig lossat något skott och fick åse huru bössan laddades och fick tillåtelse att sikta och skjuta på ett aftonblad fästadt på gärdesgården som jag träffade med många hagel till min stora stolthet.

Bössan fick sedan hänga laddad på väggen under vintern. På vårsidan sprang Pettersson in i stugan för att hemta bössan och skjuta på en räf.

Bössan sprang då och splittrade handen på Pettersson så att handen blef ofärdig. – Detta hade likaväl kunnat hända mig och så hade jag inte kunnat sitta och skriva nu.

En dag gjorde vi ett storartat fynd i orangeriet på Tollare. En stor och hög karduspapperspåse, med minst ett par kilo Sprängkrut, som Bergssprängarna vid Fantasibyggnaden kvarlemnade.

Då sade Anders på Kåktorpe: ”Nu gossar ska’ vi ha’ roligt och göra fyrverkeri.” Vi släpade då den tunga påsen till en liten bergknalle på ängen, där vi skulle göra fyrverkeri.

Denna var en utmärkt lämplig plats, ty bakom knallen var en insjukning och den lämpade sig till krutkammare och där placerade vi vår påse. På andra sidan en knapp meter därifrån lågo vi på magarna och stötte krutet i pulverform, ty bergskrutet var groft. Sedan lågo vi där och fyllde en mängd vassrör med ömsom fuktadt och ömsom torrt krut.

Vi ställde upp alla rören i en springa i berget.

Vi tuttade nu på och det var riktigt lifvat att se på må du tro! Det torra krutet blossade bara upp, men när det fuktiga krutet brann så sprutade det som en vattenkonst af gnistor.

Men när vi förtjusta lågo och beundrade fyrverkeriet så träffade en gnista krutpåsen som stod öppen. Hela krutförrådet exploderade med en häftig knall och ett tjockt rökmoln lade sig öfver hela ängen. Anhelm och Olle Häggström åsågo explosionen

från gården och kommo springandes och trodde vi lågo döda – men vi hade lyckligtvis skyddats af berget genom vårt lyckliga val af krutkammare. De blefvo förvånade och glada att se oss vid lif. De sade att nu är det ej värdt att skrämman upp pappa och mamma med att berätta detta. Vi delade i allo deras åsigt – då vi nu sluppo undan med bara förskräckelsen och sluppo alla bannor. Detta var sjätte missödet.

Fotografierna på sidorna 17-19 är från 1880-talet och tagna av Johannes Jaeger (1832 – 1908), som var Kunglig hovfotograf. Han var en av sin tids mest uppskattade fotografer i Stockholm där han öppnade ateljé 1861. Vidare betraktades Jaeger som den förste reportagefotografen i landet med bl.a. foton från Stockholmsutställningen 1866.

Foto i privat ägo om inget annat anges.

FJÄRDINGSMAN ENOCK ALBERT JOHANSSON

Lars Dixelius

I början av april 2003 fick ordföranden i Nacka hembygdsförening, Ivar Jönebring, en överraskande försändelse från förre ordföranden i Huddinge hembygdsförening Einar Gustafsson. Försändelsen innehöll handlingar, som hittats i Huddinge föreningshus museum i Nyboda gällande fjärdingsmannen Enock Albert Johansson. Han var verksam i Nacka i nämnda befattning under mer än trettiofem år: från 1880 ända fram till årsskiftet 1915/1916.

Enock Albert Johansson föddes 1850. I ett tjänstebetyg den 31 juli 1871 intygar J.G. Gustafsson i Hagsta, Österåkers socken, att ”Drängen Enoch Albert Johansson, som varit i min tjänst i 4 ½ år, har under denna tid varit arbetsam, nyckter, ärlig, trogen och pålitlig, samt till min fullkomliga belåtenhet fullgjort hvad honom blifvet anbefaldt, och är från min tjänst, på egen begäran ledig nästa flyttning, samt varder af mig till det bästa rekommenderad.”

Organisten och skolläraren A.F. Haglund i Brännkyrka har i en ”orlofsedel” den 29 juli 1875 intygar att ”Drängen Enoch Albert. Johansson som tjänat hos undertecknad sedan den 24 Oktober 1871, eller under 4 års tid, har under denna sin tjänstetid ådagalagt ett utmärkt stadgådt, fullkomligt nyktert, ärligt, städadt och ordentligt uppförande. Såsom ensam dräng har han på eget ansvar med ordning och omtanka skött mitt lilla landtbruk till min fullkomliga belåtenhet, hvarjemte han städse visat sig fullt pålitlig och användbar vid utträtandet av hvarjehanda affärgöromål, som varit honom anförtrödda. Han blifver nu instundande 24de Oktober på egen begäran från min tjänst ledig och hos enhvar till det bästa rekommenderad. Afskedsbetyg skall vid flyttningen meddelas .”

J. L. Aplanius har i ett tjänstebetyg den 17 oktober 1876 intygar att ”Drängen Enoch Alb Johansson hvilken varit i min Tjenst från den 1. November 1875 vid min Egendom Visinge blifver samma dag i år på egen begäran från denna plats ledig – och lämnas honom det vitsordet att han under tiden varit arbetsam, nyckter, ärlig och villigt utfört de honom anbefalda göromål, är kunnig i Lantmannagöromål och Hästars skötande samt varder af mig Rekommenderad.”

I ett tillägg den 4 november samma år skriver

Aplanius: ”Hvad här ofvan antydet är kommer Johansson till del, för sednaste tiden, hvadan hans åtgörande, och uppförande varit under denna tid han vistats hos mig i allo gott.”

I ett tjänstebetyg den 17 mars 1879 har C.V. Stoopendaal intygar att ”Arbetaren Enoc Albert Johansson, som varit anställd vid min rullgardinsfabrik sedan den 1ste December 1876 har under denna tid uppfört sig troget, nyktert och ordentligt samt fullgjordt sitt arbete till min fullkomliga belåtenhet hvarför han af mig till det bästa rckommenderas.”

E.A. Johansson antogs den 15 mars 1880 till extra fjärdingsman i Nacka. Enligt Bonniers Konversationslexikon utgivet 1940 kallas sedan gammalt ”viss underordnad polisfunktionär på landsbygden för fjärdingsman”. Det var alltså vid denna tid kommunen som var huvudman för den fjärdingsman eller de fjärdingsmän, som verkade i respektive kommun.

Eftersom det nyss nämnda tjänstebetyget från Stoopendaal inte innehåller någon antydning om önskemål från E.A. Johanssons sida att sluta på rullgardinsfabriken, är det troligt att Johansson fortsatt vid fabriken ända fram till ungefär den tid, då han tillträdde sitt extraförordnande som fjärdingsman i Nacka.

Här bör nämnas ytterligare ett dokument, som kompletterar bilden av de göromål, som mer eller mindre hängde samman med fjärdingsmannaförordnandet.

”Utdrag af Domboken hållen vid Svartlösa härads lagtima Winterting å tingsstället Fittja den 23 Januari 1883.

"Jag kom till Nacka 1876, man bodde bra här då och man bor bra här än i dag , säger Nackafjärdingsmannen och Nackaentusiasterna E.A. Johansson, äldst av alla i den femtioårsjubilerande kommunen." På bilden ser vi redaktören för tidningen Saltsjöbaden, Gothfrid Jacobsson, och E.A. Johansson. Jacobsson, som skrivit jubileumsboken "Nacka 1887 – 1937" (Stockholm 1937), visar den här för fjärdingsmannen och nackaveteranen.

Ur Stockholms Tidningen den 20/12 1937.

§33. S.D. Fjärdingsmannen Enock Albert Johansson vid Henriksborg, som förordnades till Stämmingsman, fick företräda och aflägga ed, att han redligen och utan försumlighet skulle de delgiftningsärenden uträtta, som honom uppdragna varda; och skulle till bevis härom utdrag af domboken honom meddelas.”

Av blyertsanteckningar sannolikt gjorda av E.A. Johansson själv framgår att Kungl. befälningshavande i Stockholms län (d.v.s. dåvarande länsstyrelsen) på förhösten 1882 beslutat om ” --- extra polisbevakning utanför Horns-, Skans- och Danvikstullarna --- alla sön- eller helgdagar äfvensom å dagen näst före och näst efter sön- eller helgdag från kl. 4 em till klockan 12 på natten. ---”

Vidare framgår av blyertsanteckningarna: ” -- - Förordnande af kronofogden P.Aug. Mellin den 29 Sept. 1882 som Extra polisman att biträda polisman- nen J.G. Skoglund vid bevakande af allmän ordning utom Danvikstull att den tid för patrulleringen, som blifvit Skoglund föreskrifven, äfven gäller för mig. ---”

Arvode skulle utgå med tre kronor per ”söcken- dag” (vardag) och fyra kronor för sön- och helgdag emot attest av kronofogden. E.A. Johansson fortsatte med detta bevakningsuppdrag ända fram till sin pensionering vid nyåret 1916. Dock hade arvoderingen successivt höjts för att vid pensioneringen uppgå till 1 200 kronor per år varav hälften skulle betalas av Nacka kommun.

Nacka blev egen kommun 1887. Av den första specificerade kommunala budgeten för år 1889 kan utläsas, att kommunens sammanlagda utgifter beräknades uppgå till totalt 5 848 kronor. Av dessa gick 530 kronor till fjärdingsmannalöner och 100 kronor till polisbevakning vid Danvikstull.

I handlingarna finns även ett hyreskontrakt skrivet

den 1 augusti 1887. Enligt detta hyrde E.A. Johansson från den 1 oktober 1887 och ett år framåt en lägenhet på två rum och kök på nedre botten i egendomen Mariehäll tillhörande Sicklaö församling. I hyreskontraktet ingick även en vedbod samt del av avträde och källare. Hyressumman på 130 kronor för ett helt år skulle betalas med 32 kronor och 50 öre per kvartal.

I kontraktet är inrymt meningen ”*Elden vårdas väl af hyresgästen.*” Uppsägning skulle ske tre månader före avflyttningsdag. Undertecknare på fastighetsägarsidan är N.G. Hamberg och vice värd C.Aug. Höglund. Bekräftelser på hyresbetalningar visar att E.A. Johansson med familj bodde kvar i den aktuella lägenheten i varje fall till våren 1897.

Byåldermannen i Huddinge Olle Jansson har muntligen omtalat att E.A. Johansson, vilken var Janssons avlidna hustrus farfar, på 1930-talet bodde i Lugnet nära Henriksdal.

I en artikel i Stockholms-tidningen från den 20 december 1937 uppges att den då 87-årige nackafjärdingsmannen var äldst av alla i den femtioårsjubilerande kommunen, som vid denna tid hade 9 000 invånare. I artikeln ger E.A. Johansson glimtar från det gamla Nacka och från sitt yrkesliv.

Han berättar, att när han 1876 kom till Nacka var Nacka rena rama bondbygden. Det var bara vid Finnboda varv och Gäddviken, som industriell verksamhet bedrevs. I kommunfullmäktige, som endast hade tio ledamöter, var åtta jordägare. Men årtionden dessförinnan hade stockholmarna upptäckt Nacka som sommarnöjesort och många sommarvillor hade byggts särskilt utmed kommunens vackra stränder.

"BRANDEN VID SICKLA: Under natten mellan 8 och 9 april nedbrann den stora jästfabriken vid Sickla station å Saltsjöbanan. Eldsvådan iaktogs af en stor folkmängd, från närmaste trakten och från Stockholm.

Bland åskådarna trängde sig en del ynglingar, trots varningar och förbud, så nära in på den fallfärdiga byggnaden att vid ett ras af östra gafveln begrafdes ett flertal personer under de glödhetta murmassorna. Af dessa räddades några till lifvet, ehuru svårt skadade, men icke mindre än 8 personer dödades eller ha sedan dött af de erhållna skadorna. Vårt fotografi visar just platsen där raset skedde."

Ur tidningen Hvar 8 Dag den 20/4 1902. Foto. C. Olausson.

I sin yrkesutövning hade E.A. Johansson fått ta hand om både mordfall och olyckor av olika slag. ” --- *Man langade säckvis med sprit och det söps vilt i skogarna. Det var den gamla goda tiden härute. En tid var det förfärligt mycket folk som tog livet av sig, nästan varje vecka. ---*” Bland stora olyckor han mindes var när ett oljefartyg exploderade i början av seklet liksom jästfabrikens ”*brand och ras*”.

Ett soligt minne hade han från invigningen av järnvägen till Saltsjöbaden, då drottning Sofia ”*kom åkande med ångslupen*”. Från vakthållningen i trakten av Danvikstull mindes han omhändertaganden av ” --- *vilda rallare och stockholmare, som firade lite väl kraftigt på Nackanäs värdshus eller förberusade med extratåg till julottorna i Nacka kyrka. ---*”

E.A. Johansson hade sin expedition inom pastorsexpeditionens lokaler. Här kan tilläggas att han med sin familj var en trogen kyrkobesökare om söndagarna.

Några månader före sin pensionering gjorde E.A. Johansson en skriftlig framställning till kommunalnämnden i Nacka med anhållan om att nämnden ville till prövning upptaga frågan om en pension åt honom och hos fullmäktige förorda bifall till den gjorda framställningen. Fullmäktige biföll den 18 oktober 1915 framställningen ” --- *att -----* - *bevilja Fjärdingsmannen E.A. Johansson en pension af 1 080:- kronor pr. år ----- att utgå fr.o.m. år 1916 med 90 kronor sista helgfria dagen i hvarje månad.*”

I anslutning till E.A. Johanssons tjänsteavgång gjorde ”*minnesgoda församlingsbor*” en insamling till en ”*subskriberad hedersgåva*” till den pensionsavgångne fjärdingsmannen. Insamlingslistan finns fortfarande i behåll och upptar 127 enskilda bi-

dragsgivare. Därutöver har åtta företag, som alla också finns upptagna på listan, bidragit med 10 – 15 kronor.

Hedersgåvan, som sammanlagt uppgick till 627 kronor, överlämnades på trettondagen den 6 januari 1916 av en delegation på fjorton herrar varav flertalet med höga positioner inom dåtidens Nacka. Vid överlämnandet föredrogs ”*Fjärs'mans visa. (Rimkrönika av Arvid)*” med inte mindre än tjugosju verser. En vers lyder:

*”Ett år han även order fick
att med sin skarpa, vakna blick
ge noga akt vid Saltsjöns strand
när ryske tsaren gick i land.”*

E.A. Johanssons insats vid detta tillfälle, den 29 augusti 1909, ledde till att han hedrades med en rysk silvermedalj – ett beslut som fattades den 11 september samma år.

Direktören för Finnboda Varf, Kurt von Schmalensee, kommunalnämndens och kommunalstämman ordförande, ingav den 21 januari 1916 på uppdrag av kommunalstämman till Kungl. Befallningshavande i Stockholms län en skrivelse beträffande pension till E.A. Johansson utöver den årliga pension, som kommunalstämman beviljat honom. I skrivelsen står:

” --- *Johansson har oafbrutet tjänstgjort inom kommunen från den 15 mars 1880, eller sålunda i nära 36 år, däraf i 21/2 år som extra, och återstoden som ordinarie Fjärdingsman, och under hela den långa tjänstetiden på ett synnerligen nitiskt och mönstergillt sätt skött sin befattning, hvarför han gör sig väl förtjänt af ett nådigt vedermäle utom den årliga pensionen på 1080*

kronor, som kommunalstämman beviljade honom från och med ingången af innevarande år. Särskildt anser jag mig böra påpeka att Johansson ända fram till år 1907 ensam skött fjärdingsmannabefattningen i hela kommunen, som då äfven innefattade Saltsjöbaden. Först sagda år fick han ett biträde för nämnda del af kommunen och sedan Saltsjöbaden i kommunalt hänseende skilts från Nacka delades nuvarande Nacka kommun i 2:ne fjärdingsmannadistrikt för att i någon mån lätta på Johanssons tunga börda. På ett mönstergillt sätt har han ock under hela sin tjänstetid upprätthållit ordningen utom Danviks tull.”

Framställningen ledde till att E.A. Johansson för sina tjänsteinsatser tilldelades medaljen i silver i åttonde storleken med inskriften ”För medborgerlig förtjänst” att i högblått band med gula kanter bäras på bröstet. Beslutet dagtecknat Stockholms slott den 10 mars 1916 är undertecknat Gustaf (Gustav

V, förf. anm.) / Oscar von Sydow. Medaljen överlämnades till E.A. Johansson högtidligen i Nacka kyrka, vilket framgår av ett telegram från den 30 juli 1916.

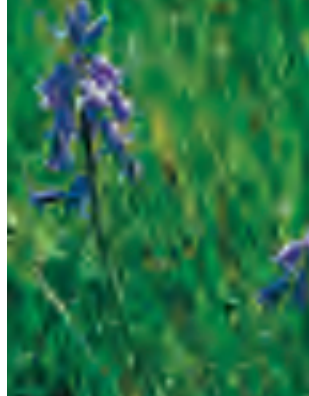
E.A. Johansson avled 91 år gammal i november 1941. Jordfästningen förrättades i Nacka kyrka i mitten av november av kyrkoherde emeritus Carl Högman under stor tillslutning av sörjande. Bl.a. talade vid kistan kommunalnämndens dåvarande ordförande riksdagsmannen Martin Andersson. Ett utförligt referat av jordfästningsakten återfinns i tidningen Saltsjöbaden från den 22 november 1941.

Enock Albert Johansson hade förlorat sin hustru nio år före sin bortgång, men hade förmånen att under återstoden av sitt liv få god omvårdnad av dottern Tyra.

TEGELÖN, TALLAR OCH TRÄDGÅRD

Nils-Erik Landell

Hus och natur samspelar. Knotiga tallar framför gamla skärgårdshus. Blommande syren vid ombyggda torp. På Tegelön byggdes under slutet av artonhundratalet påkostade sommarvillor i stora trädgårdar. Tinnar, torn och sommarverendor skymtar bland träd och vildflora, förvildade trädgårdsväxter och ostörda myrstackar.

I början av januari 2003, en ovanligt kall vinter, bär isen långt ut i skärgården. Jag vandrar i femton minusgrader över tjock is mot Tegelön, då solen plötsligt belyser en lång mur bestående av stora sammanfogade stenblock längs öns sydvästra strand.

Ömsom höga och smäckra, ömsom korta och knotiga tallar lutar sig långt över muren. Robusta och rödbruna gammeltallar med grova grenar, nedpressade av väder och vind. Snöpudrade förgrenande sig till spretiga och välvda, slingrande och glesbarriga, gröngrå plymer.

Över tallar på Vårfru Udde höjer sig gula verandor. Ett hus byggt av innerstadens rivna tobakslador och uppfört av Alfred Sandahl år 1879. Sandahl som först var kamrer vid Klara gasverk och sedan förverkligade förmögna stockholmars skärgårdsdrömmar, väckta av Strindbergs mustiga skärgårdsskildringar.

Alfred Sandahl (1831-1902) bebyggde Tegelöns västliga granne Vikingshill år 1864 och arrenderade två år senare Tegelön med omgivande holmar. Han valdes 1867 till Stockholms byggnadsförenings ordförande.

Jag stiger upp på Östra promenaden bortom Solvik och passerar Nedre Wimret, som Alfred Sandahl byggde under 1870-talet. Nedre Wimret är ett solgult långt hus med burspråk och spröjsade fönster. Som vaktposter står stora lövträd, som hamlats för många år sedan.

Tegelön ingick i den stora Velamsundsegenden, och öns torpare gjorde dagsverken på huvudgården Velamsund.

Jag passerar ett annat hus, Övre Wimret, även

kallat Skogswimret. Skog och hus hör samman på Tegelön. Skogswimret är försett med spröjsade fönster och snickarglad entré skymtande bakom snötyngda buskar. Ett hus med ljusgula väggar och vitgula snickerier i kritvit snö, ursprungligen ett av de många torp, som Sandahl lät bygga om.

Jag når Tegelöns höjder och ser mellan talltoppar färjan passera mot Tallinn. Solvarma senvinterdagar öppnar sig tallarnas kottefjäll med knäppande ljud, och tallfrön flyger omkring, snurrande runt sin enda vinge.

I april släpper Waxholmsbolaget vårturlistan, så att jag, för inte mycket mer än priset av en kopp kaffe, kan byta tunnelbanans trängsel mot Tegelöns frid. Jag stiger iland vid bryggan med gulmålat vänthus på öns nordsida och går vägen till sydvästsidan och ångbåtsbryggan ”Tegelön inre”, som regelbundet angjordes av Torbolagets båtar ännu under 1940-talet.

En smalnande stig mellan yviga häckar och buskage för till bryggan flankerad av två portorn. Bakom norra tornet blommar monstros snödroppe. En vacker snödroppe där ståndare och pistiller omvandlats till kalkblad. En ålderdomlig snödroppe från sjuttonhundratalets trädgårdar. Blommorna har strimmade ljusgröna kalkblad, ljusgröna som närbelägna huset Alhyddans tak.

Nakna träd kastar skuggor mot huset, som är målat i klarvitt och rött och byggt av Alfred Sandahl omkring år 1880.

I slutningen bakom bruna och lavgrå snår syns torn med ljusgröna och toppiga tak. Torn på Villa Lindset, som Alfred Sandahl under 1880-talets början lät uppföra åt sig själv. Jag dröjer vid grin-

Vårfru Udde –
gammeltall vid muren.

Övre Wimret.

Tegelöns norra
brygga, regelbundet
angjord av
Waxholmsbolagets
båtar.

Porttornen till
ångbåtsbryggan
"Tegelön inre".

Monstruös
snödroppe bakom
norra porttornet.

Villa Alhyddan.

Villa Lindset.

Villa Lindsets entré med pipranka klättrande på trappträcket och bergenia vid trappans fot.

Tall och syren
blommande utanför
trädgårdsmuren i
början av juni.

T.v.:
Gemsrot.

T.h.:
Spansk klockhyacint.

T.v.:
Ålderdomliga
narcisser med
tillbakavikta kalkblad.

T.h.:
Rosa akleja.

Vinranka i Villa
Lindsets växthus.

Övergiven parkbänk
bakom backskärvrö
med rödbruna
frökapslar.

Rostande urna
med gubbansikte.

T.v.:
Gullregn
vid orangeriet.

T.h.:
Myrstack
på Vårfru Udde.

Berberis
med gula blomklasar.

Villa Lindsets
orangeribyggnad
- spireahäcker och
pipranka i förgrunden.

T.v.:
Bergglim vid
strandpromenaden
tillhör vildfloran.

T.h.:
Strandkvannens
vinterståndare.

Vintergrönans
blåblommigt
gröna matta.

den. Högvuxen körsbärskornell blommar på bar kvist med gula blommor, gula som plåtmarkisen över den balkong, som står på fyra röda tegelplattor. Vid grinden skymtar tibast med gnistrande blommor på bar kvist.

Jag får tillstånd att besöka denna privata trädgård för att leta efter levande kulturminnen. Jag hittar här i början av juni ålderdomliga narcisser med tillbakaböjda kalkblad. Syren och tall blommar utanför östra trädgårdsmuren. Tallar med gula, täta, höga hanblomställningar och röda honblomställningar, uppåtriktade så att gult pollen når honblommornas nakna frömmen.

Tallarnas frömjöl faller överallt, även på gemsrotens breda och gröna blad. Gemsroten, *Doronicum orientale*, har stora och gulblommiga korgar.

Här blommar blå akleja och rosa akleja som ofta påträffas i gamla trädgårdar.

I försommarens ljusgröna, redan högvuxna, gräsmatta står spansk klockhyacint, *Hyacinthoides hispanica*, upprätt i knopp och med hängande blommor. Sällsynt förvildad i kustnära trakter. Narcisser, gemsrot och klockhyacint – alla kan de förvildas. I denna artonhundredatalsträdgård rör de sig numer fritt.

Odling och förvildade växter väver romantiska

Villa Enudden.

drömmar. Backskärvfro, *Thlaspi caerulescens*, lyser vild och vit i trappans skugga. Över trappträcket slingrar pipranka, *Aristolochia macrophylla*, med blad som lyser gröngula i solen ovanför bergenia, vars saftigt gröna blad trivs bland skuggorna.

I bakgrunden skymtar orangeriet som i sitt inre gömmer grova vinstockar, som börjat sätta gröna blad.

I solen står en grå och övergiven parkbänk framför backskärvfroets rödbruna fröstänglar. Människor har för länge sedan suttit här, rört fötterna och skrapat gruset och gjort det möjligt för back-

skärvfro att gro. Blomman är beroende av ruderata (råa) marker och kommer därför att kvävas av annan vegetation, om inga människor åter nyttjar bänken.

Vanlig gråfibbla smyger hårig och gulblommande utmed solstekta trädgårdsgångar, som täcks av smultron.

En smal öppning lockar mig in i ett triangulärt trädgårdsrum med ett gammalt päronträd i sin bortre del. Här och där står utsmyckade gjutjärnsurnor utplacerade. Några smyckade med päron, några med skäggiga gubbansikten, sakta sönder-

rostande, försvinnande som i ett ohörbart skrik.

Den gröna entrédörren har två höga rutor med var sin kerub etsad i glaset. Den ene med slöjomfattad fackla i hand, den andre frestar med vindruvsklase.

Buskar av alla de slag, hagtorn med rött i de vita blommorna, hagtorn med rent vita blommor, hagtorn med flikade blad, hagtorn med hela blad. Vid orangeriet, med brunt brädfodrade fönster och med rostbrunt tak, blommor gullregn. Pipranka sträcker sig slingrande mot solen med stora, gulgrönt skimrande bladtallrikar framför vitblommiga spireahäckar och orangeriets brunrostiga tak.

Kaprifol och skogstry, rosenstry och snöbär. Bakom grinden blommor gul berberis bredvid fjolårets röda bär.

Söder om de bulliga porttornen (med var sitt gäst-rum) sträcker sig en smal strandpromenad som löper på strandmurens krön, strandmuren som avtecknat sig så vackert under vintern.

Stackmyror har ostörda byggt en jättelik stack, där promenaden rundar udden och tallar reser sig framför det höga och gula hus, som Alfred Sandahl

byggde året 1879 och sålde till bokförläggarna Johan Adolf Gartz och Fredrik Skoglund. Berglim blommor på den torra marken med blommor, som ser vissna ut i solskenet men reser sig fräscha i skymningen

Vintergröna, som ett stort grönt och blåblommigt täcke, pryder väggkanten vid Villa Björkhagen, Sandahls första hus på Tegelön. Samma väg gick jag med Arne Hirdman (diktare och upptäcktsresande i Sydamerikas regnskogar) sommaren 1989 till Villa Enudden. Huset som uppfördes omkring år 1880 av grosshandlare Reinhold Alrutz. Än idag grönskar gammeltallen framför Villa Enudden, där Hirdman vistades.

Där på Tegelöns nordvästra strand hade Arne Hirdman sett en stor raritet, en vilseflugan svart-huvad mås, som jag aldrig fick se men däremot en fiskmås på samma sten.

Nära stranden i början av juni skjuter mandelblom upp sina första gröna blad bredvid strandkvanne, vars torkade stjälkar och sfäriska blomställningar etsats grå av vinterns köld.

Foto Nils-Erik Landell, 2003-2004.

HÄNDELSE I VÅR GÅRDS 100-ÅRIGA HISTORIA

Rune Herder

Författaren berättar i sin artikel om tillkomsten av Vår gård i Saltsjöbaden. Han belyser dess betydelse för utbildningen inom den kooperativa rörelsen och ger samtidigt en tillbakablick på hur Vår gård blivit ett betydelsefullt kulturcentrum genom den unika konstsamling, som byggts upp under de gångna åren.

Saltsjöbaden är en av våra yngsta orter i Sverige, bara lite mer än hundra år. Att Knut Wallenberg var eldsjelen bakom projektet är väl känt, men även Ernest Thiel medverkade på ett avgörande sätt till att Saltsjöbaden finns.

Under 1880-talet var Wallenberg och Thiel goda affärskompanjoner, deras familjer umgicks och man gjorde flera resor tillsammans. En resa fick en alldeles speciell betydelse. Denna resa gick till den mycket kända badorten Trouville i Frankrike, där de kom på affärsidén ”Saltsjöbaden”. De enormt höga tomtpriserna i Trouville skulle kanske kunna tillämpas för en liknande badort i Sverige.

Den nya badorten skulle få namnet Saltsjöbaden, och väl hemma i Sverige igen åkte de ut i Stockholms skärgård för att leta efter ett lämpligt område för badorten. De hittade ett område i Tyresö, som var till salu. Ett köpekontrakt upprättades, och man placerade t.o.m. käppar i marken mellan Tyresö och Stockholm för att markera järnvägens sträckning. Innan detta kontrakt undertecknades fick man ett erbjudande av Herman af Petersens att köpa ett område tillhörande Erstaviks fideikommiss. Man fann detta område mer attraktivt och den 4 juli 1889 undertecknade Knut Wallenberg kontraktet med af Petersens.

Hopp avgjorde Saltsjöbadsprojektet

Knut Wallenberg och hans halvbröder Oskar, Gustav och Marcus var djupt oense om projektet Saltsjöbaden. Halvbröderna tyckte att det var ett för stort ekonomiskt risktagande. I sina memoarer ”Längesen. Samman klippta minnesbilder.” (Stockholm 1972) berättar Tor Bonnier hur frågan till slut avgjordes:

”Saltsjöbaden var Knut och hans gode vän Ernest

Thiels idé. De bägge herrarna hade rest utomlands och varit på kontinentens fina badorter, där de inte endast hade deltagit i nöjen och badliv, utan också noterat hur goda tomtaffärer där gjordes. Nu skulle man göra en modern badort strax utanför Stockholm med hotell och restaurang och en järnväg, som på en halvtimme skulle föra stockholmarna långt ut i skärgården, och så skulle man sälja tomter. Men herrarna Wallenberg - plus Ernest Thiel, som var Knuts närmaste affärsvän på den tiden - kunde inte komma överens. Ivriga för projektet var de två initiativtagarna, medan de övriga herrarna Wallenbergarna – främst Oskar och Gustav – stretade emot. Så bjöd Knut Wallenberg samtliga på middag på Täckas udden. ’Innan vi går ner till middagen så skall vi ta ett dopp i badhuset. Vi ska hoppa från badhustaket, och den som hoppar längst han får bestämma hur det blir med Saltsjöbadsprojektet.’ Ernest Thiel hoppade längst. Och projektet sattes igång. Det höll på att dra Enskilda Banken i fördärvet, sa Marcus till mig.”

Frågan är om tillkomsten av Saltsjöbaden verkligen avgjordes på det här sättet, men jag tror att man kan lita på vad Tor Bonnier skrev, då han var en initierad person. Under många år var han styrelsemedlem i Enskilda Banken, och han var släkt med Ernest Thiel.

Marken styckas upp

Projektet sattes igång. En arkitekttävling om Grand Hotel utlystes, och denna tävling vanns av Thiels släkting Erik Josephson. Marken styckades upp i tomter och ganska självklart kunde aktieägarna i Järnvägsbolaget Stockholm/Saltsjön, som bildats för att finansiera projektet, själva välja de bästa tomterna. I Claës Lundins lilla häfte ”Saltsjöbaden” (Stockholm 1896) finns en tomtkarta med en förteckning över tomternas och villornas ägare.

Ernest och Arthur Thiels sommarvillor som byggdes 1892 på Sjöudden i Saltsjöbaden. Arkitekt var Erik Josephson. Området döpte Thielarna till "Vårgård". Den ena villan kallas idag "Bikupan" och finns fortfarande kvar. "Ackevillan", nedre bilden, revs på 1970-talet.

Vykort från 1960-talet.

Knut Wallenberg lade beslag på en tomt nära Saltsjöbadens tennisbanor medan Marcus Wallenberg bestämde sig för tomten där Vår gårds hotellhus idag ligger. Chefen för AB Separator John Bernström valde en tomt på vilken idag Vår gårds "Skärtofta" ligger. Bernström byggde den pampigaste villan i hela Saltsjöbaden. Den togs i bruk 1897 och kallades från början "Bernströmska villan".

Ernest Thiel och hans bror Arthur lade beslag på en hel udde vid namn Sjöudden, som kanske var det finaste området i Saltsjöbaden. Erik Josephson fick förutom Grand Hotel också rita två sommarvillor åt bröderna Thiel. Villorna byggdes mycket exklusiva och i Ernests villa utförde Oskar Björk målningar, liknande dem han gjort i Operakällaren. Denna villa finns fortfarande kvar och kallas idag "Bikupan". I Arthurs villa placerades stora målningar av JAG Acke och därför fick den namnet "Ackevillan". Denna revs på 1970-talet. På Sjöudden byggdes också stall, tvättstuga och växthus. Theodor Nygren valde en tomt längst ut på Baggensudden och huset var färdigt 1892. Baggensudden kallades under många år för "Nygrens udde".

Saltsjöbaden invigdes av kung Oskar II den 1 juli år 1893. Men redan året före tog bröderna Thiel sina villor i besittning, och området döptes till "Vårgård". Vår gård är alltså ett år äldre än både Grand Hotel och järnvägen. Oskar II var ofta gäst i Saltsjöbaden och det som idag är Vår gårds holme blev kungens privata badholme, som bara de kungliga fick besöka.

Vår gård i konsumentkooperationens ägo

År 1917 väcktes ett förslag inom Kooperativa Förbundet att man skulle tillsätta en utbildningskom-

mitté för att utarbeta en plan gällande utbildning av den kooperativa personalen. Till sekreterare för utredningen utsågs Harald Elldin, som hade varit folkskollärare och riksdagsman (s) på värmlandsbänken. När han utsågs till sekreterare studerade han i Uppsala.

Utbildningskommittén var klar med sitt arbete 1918, och på kommitténs förslag bildades KF:s studieavdelning med Harald Elldin som chef. Det första han gjorde var att besöka Kooperationen i de andra nordiska länderna för att studera hur de lagt upp sin personalutbildning. De ordnade i regel ganska långa internatkurser, men Elldin tyckte inte att detta var en bra metod för KF utan valde en helt annan uppläggning, som visade sig vara ett genidrag.

Harald Elldin konstruerade den s.k. Utbildningstrappan, som innehöll korta centralt arrangerade kurser. För att antas till denna utbildning krävdes förkunskaper och därför startade Elldin 1919 KF:s Korrespondensinstitut, som 1933 bytte namn till Brevskolan.

Från början förlades kurserna i regel till folkhögskolor runt om i landet, men förhoppningen fanns att man så småningom skulle få en egen skola.

År 1924 anordnade Harald Elldin en kurs i en villa i Neglinge. Villan visade sig vara till salu och då KF:s legendariske chef Albin Johansson medverkade på kursen föreslog Elldin att KF skulle köpa villan. Johansson tyckte att villan var för liten, men lovade kontakta en fastighetsbyrå för att höra om det fanns andra områden i Saltsjöbaden, som var till salu. KF ville att utbildningen skulle förläggas till Saltsjöbaden, eftersom man då lätt kunde få medverkande föreläsare från KF, som även då hade sitt huvudkontor vid Slussen.

”Porträtt av Harald Elldin” (1892 – 1968), som var rektor på Vår gård åren 1924 – 1959. Olja på duk från 1962 av Lasse Johnson (1899 – 1992).

Foto Peter Fristedt.

Albin Johansson återkom dagen därpå i sällskap med en mäklare, som hade fem objekt att erbjuda, bl.a. ”Henkehus” på Solsidan och Karl Gerhards ”Kråkslott”. Men det intressantaste var ”Vårgård”, som nu ensamt ägdes av Arthur Thiel. För 165.000:- köpte KF ”Vårgård” och kontraktet undertecknades den 2 oktober 1924.

Samma år, som ”Vårgård” inköptes, hade KF:s arkitektkontor bildats och en av de första uppgifterna för arkitektkontoret blev att rita om

villorna eftersom dessa skulle inrymma övernattningsrum, lektionssalar, övningsbutik, matsal m.m. Tvättstugan, som låg i ett fristående hus, byggdes om till rektorsbostad. Sommaren 1925 var ombyggnaderna klara och kurserna kunde starta. I samband härmed ändrade Elldin namnet ”Vårgård” till Vår gård.

Engagemang inom många olika områden

Harald Elldin, som bl.a. kallats för ”grupparbets-

metodens” skapare, var mycket intresserad av pedagogik och experimenterade med många nya undervisningsmetoder. Utbildningen var både praktisk och teoretisk. I stort sett alla kurser hade lektioner i ”kooperation” och i ”smak och kvalitet”, och i dessa ämnen fanns det fast anställda lärare. Undervisningen omfattade även studiebesök, bl.a. på museer och hos konstnärerna i Gustavbergs fabriker.

År 1932 utökades Utbildningstrappan med ytterligare ett steg genom tillkomsten av Assistentutbildningen. Till denna tvååriga utbildning kunde man inte söka utan Elldin valde själv ut deltagarna. Som underlag för uttagningarna hade han omfattande noteringar om Vår gårds kursdeltagare, både från deras arbetsplatser och från lärarna på Vår gård. De som blev uttagna fick flytta till Vår gård med familj och barn. I den förstklassiga utbildning som erbjöds eleverna ingick att delta i skolans administration och att fungera som biträdande kursledare. Efter utbildningen blev de utplacerade i olika konsumentföreningar runt om i landet. Många fick så småningom höga befattningar inom föreningarna och KF.

Utöver den personalutbildning som ägde rum på Vår gård organiserades också många konferenser, vilket hängde samman med Harald Elldins engagemang inom många kulturområden. Elldin blev tidigt ordförande för ABF och en av hans stora insatser var att ta initiativet till Samverkande bildningsförbundet, inom vilket han också utsågs till ordförande. Samarbetet med den legendariske ecklesiastikministern Arthur Engberg ledde till Riksteaterns bildande och Elldin var också ordförande för denna en period. Han tog också initiativet till Rikskonserter.

Via Svenska Författarförbundet erbjöd Harald Elldin författare att bo på Vår gård under tre till fyra veckor, där de i lugn och ro kunde ägna sig åt författarskap. Cirka 90 svenska och nordiska författare fick denna möjlighet. Många författare medverkade också med föreläsningar på samkvämen, som i regel ägde rum på fredagskvällarna. Samkvämen var viktiga kulturella inslag och många kända personer har medverkat, t.ex. Carlo Derkert, Isaac Grünwald, Olof Lagercrantz, Ingegerd Granlund, Gunnar Myrdal, Gregor Paulson, Anna och Nils Sjögren m.fl.

Även inom Svenska Slöjdföreningen (idag Svensk Form) var Elldin verksam som ordförande, och många av dess konferenser förlades till Vår gård.

Anläggningen expanderar

Det ursprungliga Vår gård blev snart för litet. År 1929 köptes ”Skärtofta” och två angränsande tomter. Till ”Skärtofta” flyttades köket och en matsal tillbyggdes. Dessutom köptes ”Kungsholmen”, som döptes om till ”Vår holme”. Den första ”Sjuvillan” köptes också ganska tidigt, och i den inrättades bl.a. bostäder för assistenterna.

Innan Harald Elldin gick i pension 1959 fick han vara med om att inviga de nya efterlängtnade skolbyggnaderna. Förutom kostnaderna för själva byggnaderna hade 4% av de totala byggnadskostnaderna anslagits till konstnärlig utsmyckning. Samtidigt med invigningen fyllde KF 60 år, och alla gåvor i form av konst placerades på Vår gård. De olika byggnaderna tillsammans med den konstnärliga utsmyckningen bildade härigenom ett kulturellt centrum med ändamålsenliga lokaler för undervisning och konferenser.

Lektion
i "smak och kvalitet"
i "Örnesalen". Lärare
är Ivan Larson.

*Foto Tore Johnson,
1960-tal.*

Ny rektor blev Gunnar Dahlander, och under hans tid byggdes hotellhusen "Vågen", "Svanen" och "Delfinen", på Marcus Wallenbergs före detta tomt, som KF också köpt. Dahlander medverkade till att konsumentföreningarna inrättade lokala konsumskolor, och därmed breddades utbildningen. Dahlander var också konstintresserad och under hans tid kom Axel Törnemans efterlämnade konst-

verk (cirka 30) till Vår gård. Dahlander skrev också boken "Konsten på Vår gård" (Nacka 1980).

Utökad kursgårdsverksamhet nytt mål

Efter Dahlanders pensionering blev Lennart Hjalmarson rektor och en av hans uppgifter blev att minska KF:s kostnader för Vår gård. Under många år finansierades verksamheten delvis genom att

Lektion och demonstration i "Albin Johanssonsalen".
Lärare är Kerstin von Malmberg.

Foto Karl-Erik Granath, 1963.

konsumentföreningarna betalade några promille av sina lönekostnader till Vår gård, men när denna finansiering upphört bedömdes kostnaderna för KF vara för höga. På skolan fanns cirka tio lärare och lika många assistenter, och med övrig personal uppgick personalstyrkan till cirka 40 personer.

Verksamheten delades upp i två områden nämligen Utbildning och Kursgård och jag blev ansvarig för kursgårdsverksamheten. Målsättningen var att uppnå ett högt kapacitetsutnyttjande genom en maximal beläggning på hotellrummen. För att uppnå detta mål inbjöds andra föreningar

"Solsticepojken".
Teckning från 1936,
och Sveriges mest
avbildade konstverk,
av Einar Nerman
(1888 – 1983).

Foto Citbor Jerabek.

"Snöljus".
Oljemålning av
JAG Acke
(1859 – 1924).
Målades på 1890-
talet på Åland för
att ställas ut i Paris
år 1900. Tavlan
har tidigare hängt
i Saltsjöbadens
kommunalhus.

Foto Peter Fristedt.

och organisationer utanför Kooperationen att förlägga sina kurser och konferenser till Vår gård. Vi gick med i branschorganisationen Svenska kursgårdar och fick härigenom god insikt i branschen och samtidigt en bra marknadsföringskanal. För att öka attraktiviteten byggde vi "Strandtofta" på tomten framför hotellhusen. I detta vackra hus blev det utrymme för kafeteria och motionsaktiviteter.

År 1991 blev uppdelningen mellan Utbildning och Kursgård ännu mera markerad. Kursgården blev Aktiebolaget Vår gård och Utbildningsavdelningen blev hyresgäst. Lennart Hjalmarson, som nu var vice VD på KE, blev styrelsens ordförande, och jag utsågs till bolagets chef.

Satsning på konst och musik

År 1993 upphörde Utbildningsavdelningen och Vår gård blev en ren kurs- och konferensanlägg-

ning. Det gällde nu att hitta en strategi för att fylla tomrummet efter Utbildningsavdelningen, som svarat för ungefär halva beläggningen. Strategin blev att utveckla Vår gård som kulturcentrum och vi beslöt satsa på områdena konst och musik.

På det musikaliska området skrev vi kontrakt med Musica Amandi, som tidigare hade haft sina konserter på Grand Hotel. Under pausen i konserterna erbjöds publiken att delta i en konstvandring. Samarbete inleddes också med Saltsjöbadens orkesterförening och med Stockholmsensemblen.

Men det var framför allt inom konstområdet det kom att hända mycket. En första åtgärd var att göra om motionslokalerna i "Strandtofta" till konstgalleri och vid invigningsutställningen visades konst av Britt-Louise Sundell och hennes make Endre Nemes. En uppmärksammad utställning blev "Minnesutställningen om de berömda

"Kung Erik och livdrabanten".
Oljemålning från 1892 av JAG Acke (1859 – 1924) och förlaga till gobeläng för Trollenäs slott. Målningen köptes av Arthur Thiel 1892 och placerades i matsalen i "Ackevillan".

Foto Citbor Jerabek.

"Bonden från Bretagne". Van Gogh inspirerad oljemålning från 1905 av Axel Törneman (1880 – 1925).

Foto Peter Fristedt.

"Påveuppvaktning" i pietra dura-teknik (en sorts mosaikarbete) av Giovanni Montelatici (1874 – 1902), som anses vara den främste mästaren inom denna teknik. Han erhöll en guldmedalj på världsutställningen i Paris år 1900.

Foto Peter Fristedt.

Saltsjöbadskonstnärerna" till vilken Lars Westman skrev en intressant konstnärspresentation. Året därefter ordnades en utställning med nu verkssamma Saltsjöbadskonstnärer.

"Strandtofta" öppnades också för allmänheten och i samband med besök på utställningarna kunde man också besöka kafeterian och njuta

av utsikten mot Baggensfjärden. En annan åtgärd var att flytta Nils Sjögrens staty "Mot framtiden" från Sjöudden till Vår gårds entré. Även Vår gårds museum "Den gamla butiken" flyttades från Sjöudden och placerades nära "Skärtofta".

Den viktigaste marknadsföringsaktiviteten var dock att vi inbjöd till konstvisningar. Varje söndag

hade vi öppna konstvisningar för allmänheten och i de flesta kurser och konferenser ingick en konstvisning. Våra aktiviteter uppmärksammades av massmedia och beskrevs i relativt omfattande reportage i tidningen Vi, Dagens Nyheter, Svenska Dagbladet m.fl. Jag blev också inbjuden att berätta om Vår gård i TV 2, och fick samtidigt tillfälle att marknadsföra den just då utkomna boken "Vår gårds konst" (Kalmar 1985). Samtidigt som verksamheten vid Vår gård fick en ny inriktning mot konstnärlig verksamhet tillfördes också många nya intressanta konstverk till den befintliga konstsamlingen.

Hur konsten kom till Vår gård

Avslutningsvis följer här i punktform en redogörelse för hur och varifrån de många konstverken kom till Vår gård.

- ★ På 1990-talet inträffade stora organisatoriska förändringar inom konsumentkooperationen. Föreningar sammanslogs och många föreningskontor ute i landet stängdes. Många konstverk skänktes eller deponerades då till Vår gård. Från Konsum Örebro kom Tage Hedqvists sju meter långa oljemålning. På detta sätt fick vi även konstverk av Marc Chagall och Nicolas de Stael.
- ★ Genom pågående konstutställningar och konstvisningar väcktes ett intresse hos olika konstnärer att vara representerade, vilket ledde till att dessa skänkte konst till Vår gård.
- ★ Tillsammans med Nacka kommuns kulturavdelning anordnade vi under flera somrar i

följd utställningar utomhus, bl.a. installationer av unga konstnärer. Ett exempel på detta var när vi tillsammans med Nationalmuseum bjöd in konstnärer från länderna kring Östersjön. Från denna utställning inköpte Vår gård ett konstverk. Nacka kommun köpte det finska bidraget "Vindsnurror" av Johanna Ilvessalos, som placerades synligt från motorvägen mellan Nacka och Saltsjöbaden.

- ★ En av JAG Ackes mest berömda målningar "Snöljus" deponerade kommunen till Vår gård. Tavlan hängde i många år i Saltsjöbadens kommunalhus, men när Saltsjöbadens kommun uppgick i Nacka kommun lånades den ut till Ålands konstmuseum.
- ★ Några av de allra finaste konstverken kom till Vår gård från herrgården Skagersholm vid sjön Skagern. Gunnar Andersson, som ägde herrgården, skänkte denna som semesteranläggning till KF:s personal. När KF i början av 1990-talet sålde herrgården fick Vår gård konsten och ett antal äkta mattor. I konstsamlingen ingick bl.a. tio oljemålningar av Franz Timén, en byst utförd av Carl Eldh och en tavla i pietra dura-teknik. Vid ett besök i Italien fick jag reda på att tavlan var gjord av Giovanni Montelatici, som anses den främste mästaren inom denna teknik. Han erhöll bl.a. en guldmedalj vid världsutställningen i Paris år 1900.
- ★ År 1992 fick Vår gård ett erbjudande att köpa den konst, som visades i svenska paviljongen på världsutställningen i Sevilla. Detta ledde till att KF:s kaffeavdelning köpte Hans Al-

"Babels torn"
i petit-point broderi
av Nils Lindgren
(1906 – 2000).

Foto Citbor Jerabek.

fredssons stora bildkollage med 80 bilder på kända svenska konstverk och miljöer. Senare överläts bildkollaget och några andra konstverk till Vår gård.

- * Olle Baertlingstiftelsen deponerade 1994 en oljemålning och en skulptur till Vår gård.
- * Till utställningen "Arbetarrörelsens konst" på Liljevalchs i början av 1990-talet lånade KF ut sju Isaac Grünewaldtavlor "Badande i Alassio". Dessa tavlor hänger nu i "Vårgårdsalen" på Vår gård.
- * Sekreteraren Gunvor Carlson, som anställdes vid KF:s arkitektkontor 1924, donerade 1993 en summa pengar, som skulle användas för konstinköp till Vår gård. För donationspengarna inköptes bl.a. ett konstverk av Oskar Bergman, som han målade under sin utbildning i Italien. Vidare köptes originalet till Sveriges troligen mest avbildade konstverk, Einar Nermans "Solstickepojke", och därutöver även två verk av Bruno Liljefors.
- * Efter Ivar Lo-Johanssons bortgång 1990 såldes hans stora konstsamling på auktion. Vår gård köpte sexton tavlor bl.a. verk av Sven X:et Erixson, Roland Svensson, Harald Lindberg och Ludvig "Lubbe" Nordström.
- * Till Vår gårds entrégård har Lisa Larson, Gustavsbergs Keramikstudio, gjort en vatensprutande keramikskulptur, det s.k. "Saltsjöbadsodjuret". Lisa Larson har också gjort skulpturen i mindre format, som en souvenir från Saltsjöbaden.

* Tre HSB-hus nära Medborgarplatsen i Stockholm har ritats av den spanske arkitekten Ricardo Bofill. Vår gårds arkitekt John Olson och hans hustru Elisabeth Hasselberg Olson fick uppdraget att göra utsmyckning i ett av husen. När detta hus ändrades från kontor till bostadshus flyttades konsten. Elisabeths vävnad hamnade i Stockholms stadshus och Johns konstverk donerades av HSB till Vår gård. På Vår gård finns också en vävnad av Elisabeth Hasselberg Olson med likadant garn, som användes i hennes berömda vävnad "Minnet av ett landskap", som hänger i Riksdagshuset.

* År 1994 hade vi en mycket uppmärksam utställning av Nils Lindgrens broderitavlor. I en petit-point-teknik har han gjort flera serier broderier, de flesta med motiv från berättelser i bibeln och av dessa skänktes cirka femtio tavlor till Vår gård. Nils Lindgren har också dokumenterat sina tavlor med texter och fotografier.

Slutord

I denna artikel har jag berättat om utvecklingen på Vår gård från 1892 fram till min pensionering 1995, men även härefter har det skett förändringar inom olika områden. Idag har Vår gård t.ex. ett av Sveriges modernaste kök och ett eget bageri. Dagens gäster kommer idag inte bara till ett kulturcentrum utan också till ett gourmetcentrum.

Vår gårds historia är idag över hundra år. Entreprenörskap, kultur och framtidstro är begrepp som präglat utvecklingen. Men ingenting av det jag berättat om hade hänt, om inte Ernest Thiel hade hoppat längst från badhustaket på Täckas Udden.

Foto Vår gårds konstsamling.

LILLA NYCKELVIKEN

- BYGGNADSVÅRD AV ETT 1700-TALS KULTURHUS

Ulrika Clerbring Hellström

Åren 1975-1977 samt 1996 renoverades Lilla Nyckelvikens Kulturhus.

*I artikeln skildras förutsättningarna, metoderna
samt urvalskriterierna för renoveringsarbetet.*

Stora Nyckelviken fick sin nuvarande karaktär när den förmögne direktören vid Ostindiska kompaniet Herman Petersen på 1740-talet lät uppföra en ståndsmässig sommarbostad – en ljusmålad herrgårdsliknande byggnad i två våningar – utmed segelleden in mot Stockholm. Omkring 1750 uppfördes det åttkantiga lusthuset och från 1760-talet härstammar en tillbyggd salong och en fristående biljardflygel med en spegeldamm framför. Till husgruppen hör ytterligare två rödmålade flyglar samt stall, ladugård och lider.

Ungefär 400 meter väster om Stora Nyckelvikens huvudbyggnad viker en liten smal väg av i västlig riktning. Vägen leder fram till en brant backe och nedanför denna, vid stranden, finner vi Lilla Nyckelviken. Förutom huvudbyggnaden finns här idag även en röd stuga samt ett uthus. Tidigare låg här en krogbyggnad, och dessutom finns rester av en husgrund efter en byggnad, som enligt uppgifter visades på Stockholmsutställningen 1897. Den revs förmodligen någon gång på 1930-talet.

Det är oklart om byggnaderna på Lilla Nyckel-

Målningen visar den bortflyttade mellersta byggnaden, den f.d. krogens veranda. Där bakom ser vi den stora asken, från vars estrad Jenny Lind sjöng, när hon bodde på Lilla Nyckelviken sommaren 1865.

Akvarell av Aug. Olsson
omkring 1915
i Nacka kommuns ägo.

Lilla Nyckelvikens huvudbyggnad. Till höger skymtar den f.d. krogen, som på 1950-talet flyttades till Stora Skuggan på Djurgården.

Akvarell av Aug.Olsson omkring 1915 i Nacka kommuns ägo.

T.v.:
Huvudbyggnaden efter renoveringen 1973.

Foto Per-Anders Ericsson. Nacka lokalhistoriska arkiv.

T.h.:
Huvudbyggnadens nuvarande utseende.

Foto Karl Gabor, 2004.

Bryggan närmast
huvudbyggnaden.
Badhuset är
idag rivet.

Akvarell av Aug. Olsson
omkring 1915
i Nacka kommuns ägo.

viken uppfördes vid samma tidpunkt som de på Stora Nyckelviken. Mycket tyder dock på detta, eftersom byggnaderna uppvisar stora likheter såväl exteriört som interiört.

I slutet av 1700-talet var Lilla Nyckelviken med sin populära krog mycket välbesökt. Folk anlände med båt, och det sägs att konstnären Johan Tobias Sergel var en flitig besökare. Detta påstående grundar sig i bevarade teckningar av konstnären med motiv från Lilla Nyckelviken. Sommaren 1865 bodde ”den svenska näktergalen” Jenny

Lind här med sin familj. Det berättas att sångerskan brukade stå på en estrad nere vid stranden och sjunga ut mot vattnet till de förbipasserandes stora glädje.

År 1956 köpte Nacka stad egendomen, och vid den här tiden var krogbyggnaden i mycket dåligt skick. Byggnaden inköptes emellertid av den tidigare hyresgästen Birger Sundström, som lät demontera huset för att flytta det till Stora Skuggan på Djurgården, där det återuppfördes.

Hela Nyckelviksområdet är sedan 1990 natur-

vårdsområde. År 1989 byggnadsminnesförklarades Stora Nyckelviken, och Lilla Nyckelviken klassades som ett kulturhistoriskt intressant område. Byggnaderna är därigenom skyddade av plan- och bygglagen (PBL). Lilla Nyckelvikens huvudbyggnad används idag för konferens- och festvåningsverksamhet och drivs av en firma, som arrenderar lokalerna av kommunen.

Två renoveringar i modern tid

Sedan mitten av 1970-talet har det genomförts två renoveringar av Lilla Nyckelviken. En mindre mellan åren 1975-1977 då endast huvudbyggnaden renoverades exteriört och interiört. En mer omfattande 1996 då alla tre byggnaderna rustades upp. Huvudbyggnaden fick både en utvändig och invändig renovering, medan uthuset och den röda stugan fick nöja sig med en exteriör renovering. Vi ska nu titta lite närmare på de arbeten som utförts vid dessa båda tillfällen. Vilka skador byggnaderna haft, färg- och tapetval och vilka lösningar de inblandade använt sig av.

Vid närmare granskning av de arbeten som blivit utförda på Lilla Nyckelviken bör man skilja på begreppen restaurering och renovering. Vid restaurering sker ett återställande av byggnaden till ett tidigare eller ursprungligt skick, då det är viktigt att spår, tidsskikt och originalmaterial bevaras. Kring sekelskiftet 1800/1900 fanns en strävan efter stilrenhetlighet, men efter hand under århundradets gång förändrades synsättet. Nu ville man få fram de olika tidsskikten för att kunna se historiens gång och de olika modeväxlingarna. Restaurering kan även innebära rena konserveringsarbeten samt reparationer och åtgärdande av skada.

Renovering innebär att det görs en ombyggnad som motsvarar nyskick. Det främsta syftet är att ta hänsyn till praktiska behov och nya funktioner. Men även här är det viktigt att ta ställning till byggnadens olika tidsskikt. De arbeten som utförts på Lilla Nyckelviken kan betraktas som en renovering.

Val av tidsskikt

Rokokon var den dominerande stilen vid 1700-talets mitt. Lilla Nyckelvikens huvudbyggnad uppvisar ett fåtal bevarade drag från denna tid.

Från renoveringen 1975-1977 fanns inslag av 1750-talet. Dels genom en stänktapet; en stil som skulle efterlikna stenimitation, dels genom marmoreringsmålning. I den lösa inredningen representerades rokokon av nyrokostolar och två tapettavlor med orientaliska förlagor.

I samband med 1996 års renovering togs hänsyn till byggnadens 1700-talskaraktär. Arkitektkontoret ARKSAM (idag AIX Arkitekter), som hade fått i uppdrag att renovera Lilla Nyckelviken, valde emellertid att lägga tyngdpunkten på åren mellan 1880-1920. Anledningarna var dels ekonomiska begränsningar, dels även det faktum, att verandan byggdes in kring sekelskiftet 1800/1900. Det var först vid den tidpunkten, som byggnaden fick sin slutgiltiga form.

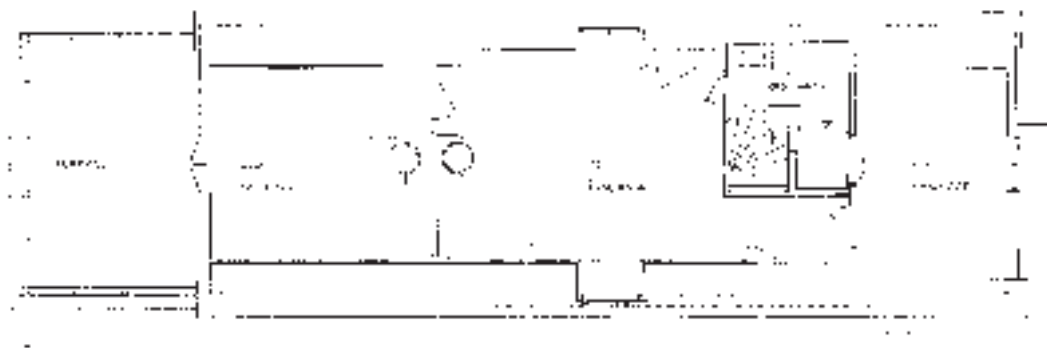
Vid val av tapeter bestämde sig ARKSAM för standardsortimentet från Duro, i vilket ingår tapeter tillverkade utifrån äldre förlagor. Ur sortimentet valde man tapeter från 1910-1920 med anledning av att det helt enkelt fanns ett större urval från denna tid hos tapettillverkarna.

Möblerna representerar olika tidsepoker, men

Plan över
huvudbyggnaden.

Planritning
av ARKSAM, 1995.

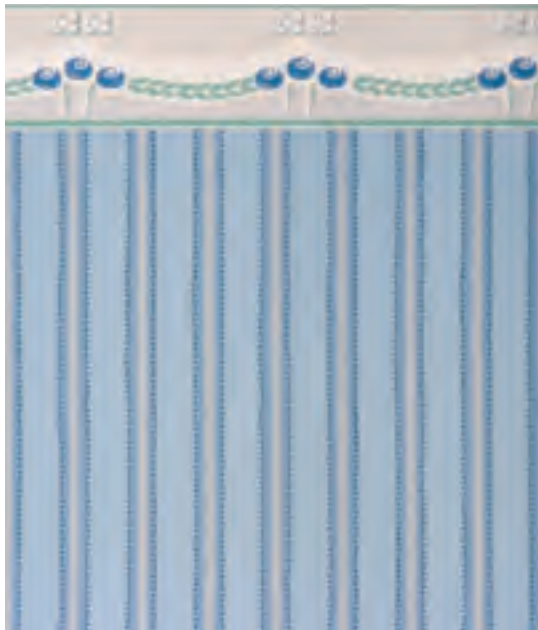
består till största delen av Carl Malmstens-möbler från 1950-talet.

1975 – 1977 års renovering av huvudbyggnaden

Huvudbyggnaden var vid 1970-talets början i så dåligt skick, att den höll på att förfalla. Nacka sjöscoutkår, som disponerade huvudbyggnaden vid denna tid, slog larm. De kontaktade Nacka hembygdsförening, Sällskapet Nyckelvikens

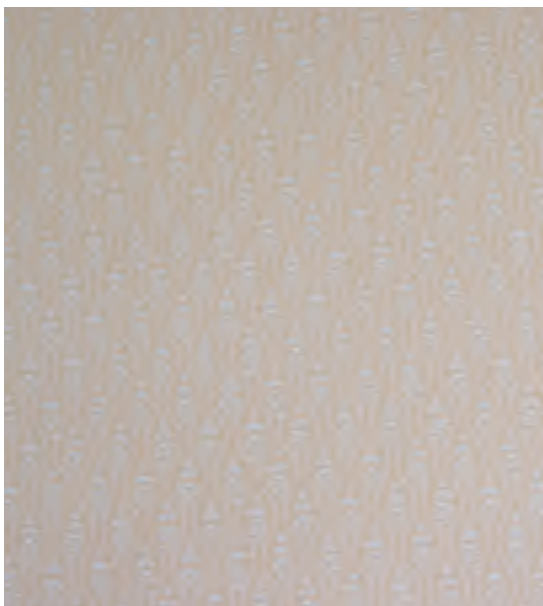
Vänner, Nacka Biologiska Förening och Nacka Miljövårdsråd. Detta resulterade i att Sällskapet Nyckelvikens Vänner gjorde en skrivelse till AB Nyckelnäs, den kommunala fastighetsägaren vid denna tid. Det tog sedan två år innan kommunen beviljade medel till en renovering.

Bidraget, som var en liten summa i jämförelse med den senare renoveringen, skulle bara täcka kostnaden för själva upprustningen av byggnaden. Möbler och övrig inredning fick föreningsmed-

T.v.:
Tapet och bård
"Färnebo" i köket
(rum 105) och
serveringsrummet
(rum 106).

T.h.:
Tapet "Pärland"
och bård "Färnebo" i
kammare (rum 202)
på övervåningen.

T.v.:
Tapet "Limbo" i
kammare (rum 103)
på nedervåningen.

T.h.:
Tapet "Kjellbergsgården"
och handtryckt bård i
salen (rum 102) på
nedervåningen.

Foto Karl Gabor, 2004.

Tapet och bård
"Gysinge" i kammare
(rum 204)
på övervåningen.

Foto Karl Gabor, 2004.

Tapetfyndet i östra gavelrummet (rum 204) på övervåningen, som visade sig vara en 1700-talstapet med influenser från Kina.

Foto Karl Gabor, 2004.

lemmarna själva ordna med. De fick tillgång till magasinerade möbler från Stora Nyckelvikens, en del föremål donerades, och det kom även in bidrag från medlemmar. Bara några veckor efter det att kommunen anslagit pengar till renoveringen satte arbetet igång.

Exteriör renovering

Ursprungligen var huvudbyggnaden ett panelat liggstimmerhus. Till tätningsarbeten användes mossa, en metod som förr i tiden användes för värmeisolering. För att en ny grund skulle kunna gjutas, inleddes renoveringsarbetet med att hela huset lyftes med domkrafter. Den nedersta syllramen var rötangripen och ersattes med friskt virke. Även virket på knuttimmerlådorna var rötskadat och fick bytas ut. Man åtgärdade stödstockarna, vilka var försedda med järnbultar på ytterväggen

i nedre hallen. Exteriört målades huset med en syntetisk färg. Det är svårt att fastställa exakt kulör, eftersom denna färgtyp bleks fort, men förmodligen var det någon ljus färg.

Interiör renovering

I entréhallen (rum 101) valde Nacka hembygdsförening och Sällskapet Nyckelvikens Vänner en stänktapet. I salen (rum 102) och i kammaren (rum 103) på nedre våningen togs alla tapetlager bort, och reglar sattes upp för montering av spånplattor. Även i salen valdes en stänktapet och möblerna var av enklaste slag, som trästolar och fällbord. I kammaren lät man marmoreringsmålå spegeldörrarna.

Köket (rum 105), den övre hallen (rum 201) och de två kamrarna (rum 202 och 204) blev tapetserade med en småmönstrad tapet i äldre stil.

Valet av möbler representerades av skilda tids-epoker. Exempelvis placerades en soffgrupp från 1970-talet i övre hallen. Elektriker anlätades för att dra moderna elledningar och rörmokare kopplades in för att göra nya installationer.

Under renoveringsarbetet på övre våningen gjordes ett tapetfynd i östra gavelrummet. Det var detta rum, som Jenny Lind en gång använde som sängkammare. Under ett lager av olika tapeter, genom vilket man kunde följa tapeternas olika modeväxlingar, hittade hantverkarna ett handmålat tapetfragment med motiv bestående av fåglar, bladrankor och blommor i starka färger. Tapetfyndet, som lämnades in till Stockholms stadsmuseum för datering, visade sig vara en 1700-talstapet med influenser från Kina. Fragmentet ramades in och är idag en tapettavla, som hänger i kammaren (rum 103) på nedre våningen.

Även andra tapetfynd gjordes under detta renoveringsarbete. Man fann en papptapet med anastryck i ganska starka kulörer och en vävtapet med ett grönt blommotiv.

1996 års renovering

Den 6 juni 1989 blev Lilla Nyckelviken klassat som kulturhistoriskt intressant område, och Stora Nyckelviken blev byggnadsminnesförklarat. Strax innan hade Nacka kommun beslutat att renovera byggnaderna på Lilla respektive Stora Nyckelviken.

Flertalet av byggnaderna var vid den här tiden i relativt gott skick, men en upprustning behövde göras. Genom att Lilla Nyckelviken inte klassades som byggnadsminne utan som kulturhistoriskt intressant, fick området en lägre prioritet i jämförelse med Stora Nyckelviken. Den lagstiftning (PBL), som skyddar kulturhistoriskt värdefull be-

byggelse, har olika ambitionsnivåer och delas in i fyra grupper.

Stora Nyckelviken tillhör grupp ett, som är den högsta nivån. I beslutet om byggnadsminne skall det anges hur byggnaden skall vårdas och underhållas och i vilket avseende den inte får ändras.

Lilla Nyckelviken tillhör grupp tre, vilket betyder att det kulturhistoriska värdet skall ses som en positiv tillgång. Det är viktigt att man aktivt vårdar byggnaden. Tillägg och förändringar, liksom modern byggt teknik, kan i princip tillåtas om helheten inte äventyras. Skyddsbestämmelser enligt plan- och bygglagen eller motsvarande gäller.

Den här gången fanns det väsentligt mer pengar avsatta för renovering. För arkitekterkontoret ARKSAM, som anlätats av Nacka kommun, var det av yttersta vikt att arbeta tillsammans med duktiga entreprenörer och hantverkare. Kurt Fredrikssons Måleri AB anlätades för måleriarbetena och Byggnadsfirma G. Insulander för byggnadsarbetena. ARKSAM samarbetade även med Nacka kommuns kulturavdelning, och i samråd med denna utfördes upprustningen. Samarbetet mellan berörda parter fungerade mycket bra, och renoveringen, där arkitekterna strävade efter enkla lösningar och utgick från befintligt material, genomfördes utan några större problem.

Huvudbyggnaden – exteriör renovering

När ARKSAM påbörjade den exteriöra renoveringen upptäcktes ett antal skador, som behövde åtgärdas. Man började med att måla om fasaden på byggnaden. Färgtypen man använde sig av var linolja, vilken användes för den panelade fasaden, fönsteromfattningarna och fönsterluckorna.

Den ljusa kulör som huset målades med på

Övre hallen (rum 201) med möbler från Carl Malmsten. Väggarna är klädda med tapet "Pigkammaren".

Foto Karl Gabor, 2004.

Den röda stugan.

Foto Karl Gabor, 2004.

1970-talet var, som tidigare nämnts, en blekt syntetisk färg. Vid denna tid saknades ofta kunskap och kännedom om de olika färgernas egenskaper. En vanlig uppfattning var att de blekta färgskikten som skrapades fram var original. Idag har man bättre kunskap om pigmentanalyser.

När ARKSAM började skrapa fram de olika färgskikten på fasaden, hittade de en grönaktig kulör under många färglager. De bestämde sig för att måla huset i denna kulör. Huset var rötskadat på ett flertal olika partier. De rötskadade delarna togs bort och ersattes med nytt friskt virke. Huset hade även rostskador som åtgärdades.

Huvudbyggnaden – interiör renovering **Nedervåningen**

Denna 1750-tals byggnad har en ganska tidstypisk planlösning med en långsmal hall (förstuga) samt sal och kök på varsin kortsida.

Väggarna i hallen (rum 101) är stänkmålade med stänk i vitt på grå botten. Måleriet är utfört i en emulsionsfärg, en blandning av olja och vatten, som har pigmenterats med oxidsvart, guldockra och lite rött. Golvet har en ljusgrå ton. Fönstren är fyrdelade, och på gammalt vis öppnas den yttre fönsterrutan utåt och den inre inåt. I mitten av fönstren finns ett hål med plats för en nyckel, med vilken man låser och stänger de utvändiga fönsterluckorna.

Till vänster om hallen ligger salen (rum 102). Tapeten, ”Kjellbergsgården” från Duro har en

vit botten med diagonalt ruttmönster i blått. Den handtryckta bården är tillverkad av tapetryckare Birgit Burström. Snickerierna är ljusgrå och i detta rum finns också en vacker kakelugn. Salen är möblerad med Carl Malmstens-möbler.

Från salen går en dörr ut till verandan (rum 107), som är försedd med panoramafönster åt tre väderstreck. Den gröna fondväggen går i harmoni med husets gröna färg. Verandan är inredd med nyttillverkade vita trädgårdsmöbler producerade utifrån en äldre förlaga.

I kammaren (rum 103) på bottenvåningen har väggarna tapetserats med en gulfärgad tapet, ”Limbo”, från Duro, och i rummet finns en vit kakelugn. Här hänger även den tidigare omnämnda tapetavlan; det tapetfragment som hittades i samband med den första renoveringen.

På nedre våningen finns även köket (rum 105) och serveringsrummet (rum 106). All köksin-

redning behölls intakt. Skåpluckorna illusionsmålades med en ramspegel i två olika gröna kulörer. Dessa båda rum tapetserades med en kopia av en 1920-talstapet, ”Färnebo”, från Duro. Tapet och bård med samma namn har en brunbeige botten med tryck i grönt och rött.

Övervåningen

En trappa upp finner vi den övre hallen (rum 201) med möbler från Carl Malmsten. Väggarna här är tapetserade med ”Pigkammaren” från Duro. Denna tapet, en s.k. torptapet, är en kopia av en tapet funnen i ett hus från 1884. Tapeten har en vit botten med tryck i blått och beige.

Den ena kammaren (rum 202) är tapetserad med en kopia av en blårandig 1910-tals tapet, ”Pärland” från Duro. Bården ”Färnebo” kommer från samma tillverkare. I kammaren hänger en tapettavla från 1700-talet. Det handmålade tapetfragmentet i kinesisk stil hittades på Järla gård på 1940-talet, i samband med att gården moderniserades. Kammaren är möblerad med nyrokostolar omklädda i grönt tyg samt ett klaffbord.

I den andra kammaren (rum 204) sitter en brunrosa kopia av en 1910-1920-talstapet, ”Gysinge”, från Duro. Den beigerosa bården, även denna från Duro, är en kopia av en bård från slutet av 1800-talet. I kammaren står bl.a. nyrokostolar omklädda i rött tyg.

Den röda stugan – exteriör renovering

Den röda stugan har växelvis liggande och stående panel. Taket består av ett sadeltak med enkupigt

Uthuset med sina vackra formsågade fönsterfoder.

Foto Karl Gabor, 2004.

tegel. Huset är målat med dåtidens vanliga slamfärg, s.k. Falu rödfärg. Fönster och dörr är målade med vit linoljafärg, som brutits med oxidsvart och guldockra.

Även denna byggnad hade ett antal skador, som behövdes åtgärdas. Stensockeln var skadad och fick muras om. Bottensyllen och det nedersta timmervarvet var rötskadade och fick ersättas med nytt friskt virke. Även nedre kanten av ytterpanelen var rötskadad. Horisontella brädor spikades över de skadade partierna. Fönster, foder och luckor kittades om och målades med oljefärg. Fönstren kompletterades med fönsterbleck.

Takpanel och tre takstolar hade blivit rötangripna. En reparation och förstärkning av takstolarna gjordes, och takpanelen ersattes med nytt virke. Även golvet på vinden och tre bjälkar, som blivit rötangripna, byttes ut. Tegeltäckningen på vissa delar av taket var inte bra utförd. På norra takfallet lades taket om, och på det södra justerades och

kompletterades taket. Den omålade nockplåten målades. Skorstenen hade fogskador och fogades därför om.

Uthuset – exteriör renovering

Uthusets fasad är klädd med panel och har vackra formsågade fönsterfoder. Även på detta hus fanns en del skador som behövde åtgärdas. Trästommen var skev på en fasadsida, vilket åtgärdades genom att stolpstommen riktades upp, samt att syll och stomme kompletterades. Det fanns vissa skador på ytterpanelen, varvid horisontella brädor spikades på nedtill av huset.

Takpanelen var rötskadad nedtill och de rötskadade partierna ersattes med friskt virke. Hela taket lades om med ny takpapp, då vissa delar av takpapp-

pen var dålig. I likhet med den röda stugan valde arkitekterna att måla fasaden med Falu rödfärg. Fönster och dörrar målades med linoljefärg, som brutits med oxidsvart och guldockra.

Slutord

Stora ansträngningar har således genomförts i renoveringsarbetena för att bibehålla Lilla Nyckelvikens miljö. Trots knappa resurser vid första renoveringsarbetet lyckades man nå ett gott resultat. Vid andra renoveringsinsatsen fanns bättre ekonomiska förutsättningar, vilket resulterade i att skickliga arkitekter och hantverkare kunde anlitas. Lilla Nyckelviken fick då sin slutgiltiga form, vilket möjliggjorde, att denna pärla idag kan stråla i full glans.

KÄLLFÖRTECKNING

Otryckta källor

Intervjuer med:

Arkitekt **Eva Göransson**, AIX Arkitekter i nätverk AB

Kultursekreterare **Catharina Wikström**, Nacka kulturcentrum, Nacka kommun

Nacka lokalhistoriska arkiv:

Skrivelse från Nyckelvikens Vänner, 1971

Tapetfragment från 1973

Tryckta källor och litteratur

ARKSAM. Häfte Rapport om utförda målningsbehandlingar. Stockholm 1992

ARKSAM. Kompendium Stora och Lilla Nyckelviken – Beskrivning avseende utvändiga arbeten. Stockholm 1992

Hidemark Ove, Stavenow-Hidemark Elisabet, Söderström Göran, Unnerbäck Axel. Så renoveras torp och gårdar. Västerås 2001

Nacka Kommun. Nyckelviken. Nacka 1974

Nacka kommun. Kompendium. Röda Stugan - Lilla Nyckelviken. Stockholm 1985

Robertsson, Stig. Fem pelare - en vägledning för god byggnadsvård. Uppsala 2002

Nacka Saltsjöbadens Tidning. Olika artiklar. 1972

Svenska Dagbladet. 3 januari 1978

KYRKOGÅRDSVANDRINGAR I NACKA

Lars-Erik Olsson

Nacka församling har tre begravningsplatser, Nacka södra kyrkogård, Nacka norra kyrkogård och Storkällans begravningsplats. Var och en av dessa har sin egen karaktär och speglar en särskild historisk epok. I den här artikeln får du följa med på en vandring på de tre begravningsplatserna. Du får veta lite om deras miljö och historia samt möta en del kända personer, som vilar där.

Nacka södra kyrkogård

På en höjd längs Ältavägen vid Dammtorpssjön ligger Nacka södra kyrkogård, som är Nacka församlings äldsta begravningsplats. En besökare, som stiger upp för trappan och går fram till grinden i svart smide, slås av den vackra om än lite kärva naturen. Det är lätt att instämma i Pär Wästbergs och hans medförfattares beskrivning av Nacka södra kyrkogård i boken ”Minnets stigar” (Stockholm 2001), som belönades med Augustpriset:

”Läget är nationalromantiskt vid landsvägen mellan Sickla och Älta och de höga branterna längs Nackaan och Dammtorpssjön. Det är en melankolisk orörd plats intill Nackareservatet, där ugglor hoar och örnar borde flyga och rövare söka nattkvarter. Tall, gran och björk har fått växa fritt och nå ovanliga höjder.”

Hur gammal kyrkogården är vet ingen. Men förmodligen gjorde man i ordning en begravningsplats i anslutning till ett litet kapell, som på 1640-talet uppfördes för arbetarna på mässingsbruket vid Nacka ström. Det första kapellet revs och ersattes av ett större träkapell, som stod klart 1697. Vid den här tiden uppgick befolkningen vid bruket till ungefär 200 personer. Man hade egen präst och bruksfolket som gick bort begravdes på kyrkogården.

Under början av 1700-talet var det liv och rörelse vid Nacka ström. Det fanns inte bara mässingsbruk utan man utnyttjade också vattenkraften för textiltillverkning och framställning av krut. Men Karl XII:s långa krig och en pestepidemi som drabbade stockholmstrakten 1710 medförde nödtider, som knäckte tillverkningen vid Nacka ström. Trots försök att blåsa liv i bruket under mitten av 1700-talet

kom verksamheten att upphöra och trakten kring Nacka ström sjönk in i en lantlig idyll som har bestått till våra dagar.

Träkapellet fungerade emellertid som gudstjänstlokal ända fram till 1890-talet då det ersattes av nuvarande Nacka kyrka. I början av 1900-talet revs träkapellet, och det enda som idag påminner om det gamla kapellet är en minnesten, strax innanför kyrkogårdsgrinden. Minnestenen har en bild av kapellet med texten: ”Nacka äldsta kyrkogård 1642 – 1902. Kapellet låg på grusåsen.”

På kyrkogården finns nu ett litet begravningskapell i grå pärlspont och en klockstapel i tjärad spont med plåttak. Klockstapeln kröns av en spira med en vindflöjel, som bär årtalet 1896. Klockan är emellertid äldre än den nuvarande klockstapeln. Den satt tidigare i en enklare klockstapel och ringde enligt traditionen första gången vid dödsringningen för Karl XII årskiftet 1718/19.

Diplomaten som blev poet

Nacka södra kyrkogård är en bra plats för en poet att vila på, i synnerhet om det är en naturlyriker från romantiken. Och det är här Carl Gustaf von Brinkman (1764 – 1847), ledamot i Svenska Akademien åren 1828 – 1847, numera bortglömd skriftställare och kulturpersonlighet, har fått sin sista vila. Den ursprungliga gravstenen är försvunnen och har ersatts med en minnessten uppsatt av Svenska Akademien. Carl Gustaf von Brinkman var nära vän med många av romantikens stora skaldar. Han rättade Goethes versmått och läste korrektur till Tegnér's ”Frithiofs saga”. Carl Gustaf von Brinkman var också en flitig brevskrivare, som hade brevvänner i hela det bildade Europa.

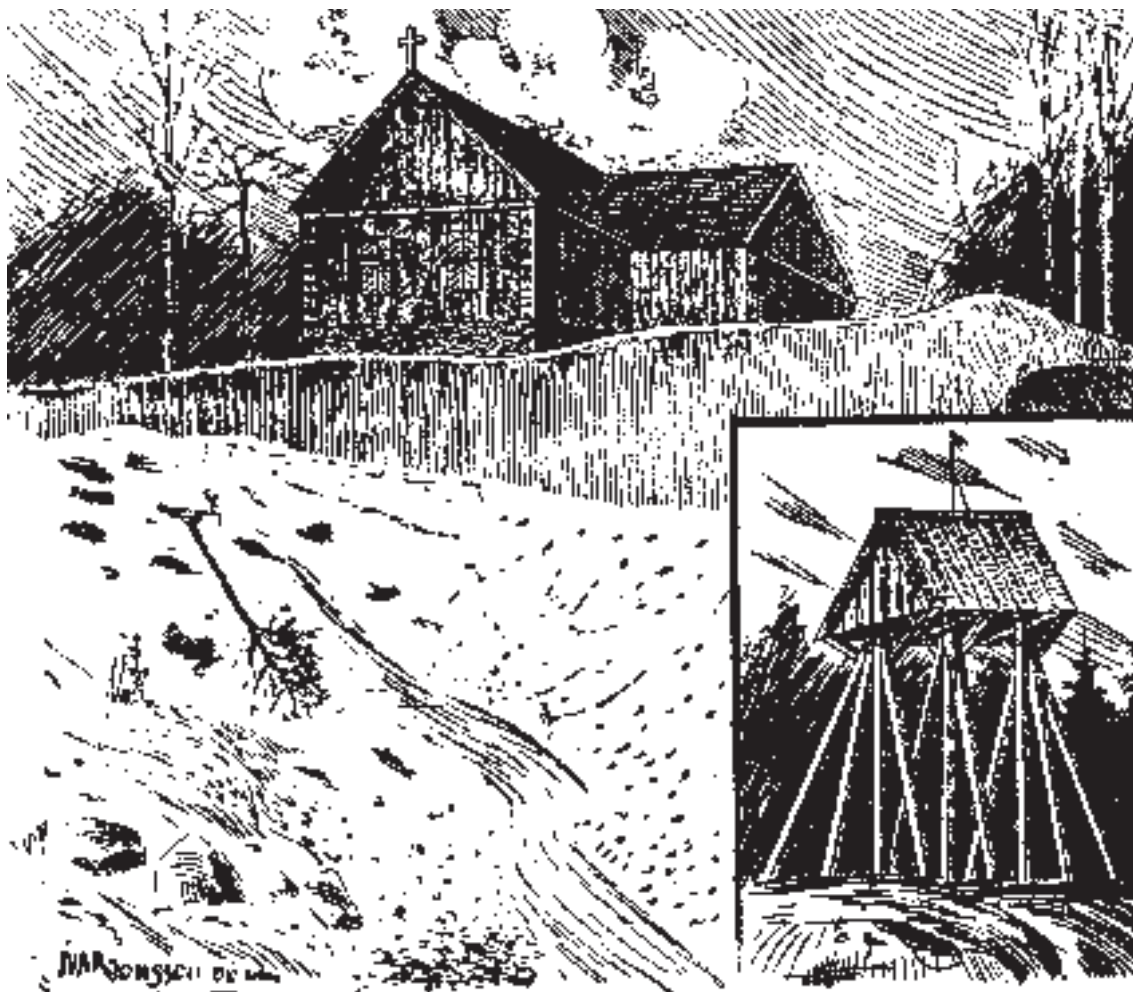
"En melankolisk
örörd plats". Nacka
södra kyrkogård är
vackert belägen i
närheten av
Nacka ström.

*Fotograf okänd.
Foto 1967 i Nacka
lokalhistoriska arkiv.*

Nacka gamla kapell uppfördes i anslutning till Nacka södra kyrkogård.

När kapellet invigdes 1697 var kyrkogården redan i bruk som begravningsplats för befolkningen på mässingsbruket vid Nacka ström.

Teckning av Ivar Jonsson i Aftonbladet 1902.

Carl Gustaf von Brinkman föddes 1764 och tillbringade sina första år på Nacka gård, som ägdes av hans far kunglige sekreteraren Hans Gustaf von Brinkman, en hal jurist och hustränn, som skräm-

de de flesta i sin omgivning. Han gav sonen en svår barndom med många hugg och slag. Märkligt nog var den brutale ämbetsmannen djupt religiös och medlem i ett väckelsekristet sällskap i Stockholm.

Carl Gustaf von Brinkman (1764 – 1847) var en av det tidiga 1800-talets största svenska kulturpersonligheter. Han växte upp på Nacka gård och efter en lång bana som skriftställare och diplomat med många utlandsvistelser fick han sin sista viloplats på Nacka södra kyrkogård.

*Oljemålning av
J.G. Sandberg 1837.
Universitetsbiblioteket,
Uppsala.
Efter foto i Sv.
Porträttarkivet.*

Elva år gammal, 1775, skickades Carl Gustaf av fadern till Tyskland för att studera. Vistelsen i Tyskland kom att vara ända till 1790, då han återvände till hemlandet och så småningom fick en tjänst i kungliga kansliet som andre sekreterare i kabinettet för utrikes brevväxling. Det blev början till en diplomatisk karriär, som förde Carl Gustaf von Brinkman till de flesta av Europas betydande huvudstäder och kulturella salonger, innan han 1810 lämnade den diplomatiska banan.

Under återstoden av sitt liv ägnade Carl Gustaf von Brinkman sig åt litterär verksamhet. Hans stora språkkunskaper, beläsenhet och goda kontakter med Europas dåtida intellektuella elit gjorde honom till en kulturpersonlighet av rang. Carl Gustaf von Brinkman blev medlem av Svenska Akademien 1828 och upphöjdes till friherre 1835. Han skrev en rad diktverk vilka alla idag praktiskt taget är bortglömda. En av dem, "Snillets värld", belönades med Svenska Akademiens stora pris. Före sin död donerade han sin väldiga boksamling som omfattade 20 750 böcker och sina många brev till Uppsala universitetsbibliotek.

Bryggarkungen på Nacka gård

Vid sidan om akademiledamoten Carl Gustaf von Brinkman finns det många andra intressanta personligheter som vilar på Nacka södra kyrkogård. Av utrymmesskäl är det inte möjligt att berätta om alla. Men ytterligare en person är det på sin plats att nämna. Det är bryggaren Friedrich Rudolph Neumüller (1824 – 1892), som har sin grav i ett mausoleum av grå sten, vilket dominerar den mittersta delen av kyrkogården.

Friedrich Rudolph Neumüller, som härstammade från Hannovertrakten i Tyskland, kom

som 21-åring med två tomma händer till Stockholm 1845. Efter några år lyckades han låna ihop pengar och köpte ett gammalt bryggeri på Söder. Han reparerade bryggeriet, fick igång produktionen och blev snart en förmögen man och framstående borgare. År 1862 köpte han säteriet Skarpnäck.

Bryggaren Friedrich Rudolph var en glad person med sinne för humor. Han var också en varm anhängare till den dåvarande kungen Karl XV, som ofta hälsade på bryggaren ute på Skarpnäck. Det finns många anekdoter om Friedrich Rudolph, och de flesta har att göra med hans språk. Han talade en mer eller mindre obegriplig blandning av svenska och tyska. Det berättas, att en dag när Karl XV var på besök på Skarpnäck, fick kungen syn på en tom spik på salongsväggen. ”*Vad skall du ha spiken till Neumüller?*”, frågade kungen. ”*Jo, på denne schpik schall Ers Majeschtet henke i original*”, svarade Neumüller. Kungen skrattade och lovade skicka ett porträtt.

Friedrich Rudolph belönades med Vasaorden 1868, en ovanlig utmärkelse för en bryggare. Detta väckte visst avund bland yrkesbröderna. Det var framför allt en bryggare Bjurholm, som gång på gång bad Neumüller, att utverka hos kungen, att även han fick Vasaorden. Friedrich Rudolph tröttnade på kollegans tjat och framförde vid lämpligt tillfälle dennes önskan till kungen med orden: ”*Ach, Ers Majeschtet, ge auch Bjurholm fasen.*” Han uttalade tyskt enkelt v som f.

År 1890 förvärvade Friedrich Rudolph Neumüller Nacka gård. Han avled två år senare, och hans änka lät uppföra mausoleet på Nacka södra kyrkogård.

Nacka norra kyrkogård, invid Nacka kyrka, ligger i en vacker miljö mellan den brusande Värmdövägen och bostadsområdena i Finntorp och Talliden.

Foto Mauro Rongione, 2004. Nacka lokalhistoriska arkiv.

Nacka norra kyrkogård

Nacka norra kyrkogård är belägen i anslutning till Nacka kyrka. Det är Nacka församlings största kyrkogård, om vi räknar antalet personer som vilar där. Kyrkogården rymmer över 4 500 gravar. I en vacker miljö mellan den brusande Värmdövägen och bostadsområdena i Finntorp och Talliden finns plats för såväl kistgravar som urngravar och minneslund.

Till sin karaktär är Nacka norra kyrkogård ett välvårdat parkområde, där alléer kantar gångarna, och häckar bildar gränser mellan gravkvarteren. Särskilt vacker är meditationsplatsen i minneslundan, där rinnande vatten sakta porlar över en kvarnsten, och rabatterna om våren och sommaren prunkar av blomsterprakt.

Nacka norra kyrkogård kom till, sedan det i början av 1900-talet stod klart, att Nacka södra

Det största gravmonumentet på Nacka norra kyrkogård är rest över fabrikören J V Svenson. Han är känd som mannen bakom den framgångsrika avancemotorn vilken tillverkades i Nacka och exporterades till alla världsdelar.

Foto Mauro Rongione, 2004.

kyrkogård hade blivit för liten för den växande Nacka församling. Församlingen behövde komplettera med en kyrkogård, som låg närmare den växande bebyggelsen på Sicklaön. Gudstjänsterna hade då redan flyttat från träkapellet vid Nacka ström till den röda tegelkyrkan i Järla, vilken togs i bruk 1891.

Kyrkostämman beslöt 1902, att skaffa mark till en ny kyrkogård. Först övervägde man, att anlägga den nya kyrkogården i Storängen. Men då marken där inte var lämplig för begravningsändamål, kom den nya kyrkogården att placeras intill tegelkyrkan i Järla. Ett gravkapell uppfördes i samma stil som kyrkan och stod klart 1909. Kyrkogården omfattade från början området norr och öster om kyrkan, men kom så småningom att utvidgas åt både sydost och nordväst. Muren mot Värmdövägen uppfördes 1936 i samband med en breddning av vägen. Minneslunden strax öster om kyrkan invigdes hösten 1983.

Tändkulemotorers fader

En rundvandring på Nacka norra kyrkogård visar, att en rad intressanta personer har fått sin sista viloplats här. En av dem är fabrikören Johan Viktor Svenson (1863 – 1938), som 1899 startade en automobilfabrik i Augustendal (idag Nacka Strand). Idén till fabriken hade JV Svenson fått vid ett besök i USA, men det kom aldrig att tillverkas några bilar i fabriken. Istället blev det en framgångsrik tillverkning av tändkulemotorer. JV Svensons fabriksysselsatte som mest 550 personer, och hans tändkulemotorer, som marknadsfördes under namnet Avance, blev kända över stora delar av världen.

Författaren till den här artikeln är uppvuxen i ett skånskt fiskläge under 1950-talet och förknippar

mest tändkulemotorn med fiskebåtarnas fredliga dunkande, då de tidigt på morgonen stävade in i hamnen med nyfångad makrill och torsk. Men tändkulemotorn har också en mer krigisk bakgrund. Den första ubåten i svenska flottan, ”Hajen”, som togs i tjänst 1905, var utrustad med en avancemotor från JV Svensons motorfabrik.

När Sverige vid unionskrisen 1905 rustade för krig mot Norge färdades ”Hajen” från Östersjön via Göta kanal för att ansluta sig till svenska flottan utanför Bohuslän. Det gick inte fort, och när Hajen med sin tändkulemotor tuffat genom kanalen och var framme i Göteborg var unionskrisen över.

Man kan tycka, att det skulle vara bra för världsfreden, om fler krigsmaskiner utrustades med tändkulemotorer.

JV Svenson som växte upp som föräldralöst barnhusbarn och fick en skiftande bana med stora framgångar, men också ekonomiska bakslag, lämnade det jordiska 1938. Hans imponerande gravmonument på Nacka norra kyrkogård ligger mitt emot minneslunden.

Novellförfattaren som blev akademisekreterare

På Nacka norra kyrkogård vilar också en ledamot av Svenska Akademien, författaren Per Hallström (1866 – 1960). Han är idag nästan lika bortglömd som sin äldre kollega Carl Gustaf von Brinkman på Nacka södra kyrkogård. Per Hallström växte upp i en borgerlig stockholmsmiljö, och efter studier vid Tekniska högskolan arbetade han en tid som kemist i USA. När Per Hallström kom tillbaka till Sverige, blev han tjänsteman på Kungliga Telegrafstyrelsen.

En rofylld promenad
längs alléerna
på Nacka norra
kyrkogård stämmer
till eftertanke och
väcker minnen.

*Foto Mauro Rongione,
2004. Nacka
lokalhistoriska arkiv.*

Han debuterade som författare på 1890-talet och gav under åren runt förra sekelskiftet ut en rad uppmärksammade novellsamlingar. Per Hallström skrev också poesi samt gjorde en omsorgsfull nytolkning av Shakespeares dramatik i tolv band. I sitt författarskap kombinerade han en konservativ värdegrund med en stilistisk elegans. Många av hans verk präglas av en mörk människosyn, som påverkats av den tyske 1800-tals filosofen Schopenhauers pessimism. Per Hallström blev 1908 ledamot av Svenska Akademien och var dess sekreterare 1931 – 1941.

Ett känt konstnärspär

Konstnärerna Georg (1855 – 1935) och Hanna Pauli (1864 – 1940) har fått sitt sista vilorum på Nacka norra kyrkogård. De båda träffades i Paris 1885, dit den då 21-åriga Hanna, som hade flicknamnet Hirsch, kom för att studera vid en konstskola. Den nio år äldre Georg var redan etablerad och ingick i den franska huvudstadens svenska konstnärskoloni. Georg och Hanna Pauli gifte sig 1887, och året därpå återvände paret från Frankrike till Sverige. De bosatte sig först i Stockholm men flyttade så småningom till Göteborg, där Georg Pauli blev lärare vid Valands konstskola. År 1897 flyttade familjen tillbaka till Stockholm och hamnade med tiden i Nacka.

Georg Pauli kom att göra ett flertal offentliga utsmyckningar. Han var också verksam som bokillustratör, bland annat illustrerade han den första utgåvan av Selma Lagerlöfs ”Gösta Berlings saga”. Georg Pauli var också verksam som författare och kulturdebattör. Hanna Pauli kom att ägna sig mycket åt porträttmålning. Hon är

känd för sina porträtt av Verner von Heidenstam och Selma Lagerlöf. I våra dagar förknippas hon kanske mest med sin målning ”Frukostdags” från 1887, som visar ett dukat frukostbord i idyllisk trädgårdsmiljö. En dröm för den stressade nutidsmänniskan i klass med impressionister som Monet och Renoir.

Söderkåkar

Den folkkäre skådespelaren Arne Källerud (1913 – 81) har sin grav på Nacka norra kyrkogård. Arne Källerud fick sitt genombrott i början av 1940-talet, då han uppträdde i crazyrevyn på Casino. Under 1950- och 60-talen bildade han ett slagfärdigt komikerpar med Carl-Gustaf Lindstedt. Arne Källeruds mest kända framträdande var i folklustspelet ”Söderkåkar”, som sändes i TV första gången 1970. Han hade också operettroller och medverkade i ett sjuttioal svenska filmer.

En av Amaltheamännen

På Nacka norra kyrkogård finns en grav som påminner om en ovanlig episod i den svenska arbetarrörelsen historia. I den vilar Algot Rosberg (1886 – 1939), en av de tre så kallade Amaltheamännen. Sommaren 1908 låg det engelska fartyget Amalthea i Malmö hamn. Fartyget fungerade som logement åt engelska strejkbrytare, som kommit till Sverige för att trotsa en sedan länge pågående hamnarbetarstrejk.

Tre ungsocialister, byggnadssnickarna Alfred Stern och Anton Nilson samt muraren Algot Rosberg beslutade sig för att utsätta strejkbrytarskeppet för ett attentat. De tillverkade en sprängladdning av stulen dynamit, vilken de placerade i en chokladburk av plåt. Natten mellan 12 och 13 juli skred de tre ungsocialisterna till handling.

Hur kan man bättre
hylla minnet av en
dragspelskung än
genom att spela en
av hans melodier?
Dragspelaren
Per Romin vid
Carl Jularbos
grav. Bilden är
tagen vid en
kyrkogårdsvandring
ordnad av Nacka
församling
och Nacka
hembygdsförening.

*Foto Mauro
Rongione, 2004.
Nacka lokalhistoriska
arkiv.*

Med hjälp av en liten roddbåt tog en av de sammansvurna, Anton Nilson, sig ut till Amalthea, tände på stubintråden och fäste sprängladdningen vid relingen. Dynamiten exploderade med ett dån, som hördes ända till det en och halv mil bort belägna Lund. Ett stort hål revs upp i skeppets

sida. En av strejkbrytarna avled av de skador han ådrog sig vid attentatet.

Anton Nilson greps redan dygnet efter bombdådet. Han hade råkat tappa ett avlöningskvitto med namn och adress i roddbåten, som återfanns vid kajen. Hans två kamrater greps strax därefter.

Vid den efterföljande rättegången dömdes Alfred Stern till livstids fängelse, medan Anton Nilson och Algot Rosberg dömdes till lagens strängaste straff, vilket 1908 var lika med dödsstraff.

Avrättningen skulle ske med giljotin. En nyinköpt sådan hade just anlänt till Sverige, och avsikten var att Anton Nilson och Algot Rosberg skulle inviga dödsmaskinen. Det blev emellertid aldrig någon avrättning. Högsta domstolen ändrade Algot Rosbergs straff till livstids fängelse. Anton Nilson fick sitt straff förvandlat på samma sätt av Kunglig Majestät. Efter över nio år i fängelse frigavs Amaltheamännen i oktober 1917.

Algot Rosberg blev några år efter sin frigivning chef för det syndikalistiska bokförlaget Federativ. Han gick så småningom över till LO, där han var verksam fram till sin död 1939.

Dragspelets främste

En känd artist och musiker vilar på Nacka norra kyrkogård. Det är dragspelskungen Carl Jularbo (1893 – 1966). Han är den svenska artist som spelat in flest musikstycken, hela 1 577 titlar. Det är ett rekord, som lär hålla en bra bit in i framtiden. Carl Jularbo började som femårigt underbarn och gjorde en lång och uppmärksammad karriär. Han blev den svenska dragspelsmusikens främste stilbildare och virtuos. Låtar som ”Avestaforsens brus”, ”Drömmen om Elin” och ”Livet i Finnskogarna” ingår numera som en omistlig del av det svenska kulturarvet. Vad är mer svenskt än en Jularbolåt?

Storkällans begravningsplats

Storkällans begravningsplats i Älta med dess kapell och krematorium är församlingens senast tillkomna begravningsplats. Det är en sällsynt meditativ plats.

Krematorie- och kapellbyggnadens sparsmakade arkitektur smälter väl samman med den vackra naturen med högre tallskog och öppna gräsytor. Till det rofyllda helhetsintrycket bidrar också i högsta grad den vackra minneslunden och klockstapeln, som reser sig mitt i tallskogen. Storkällan besöks årligen av ett antal arkitektstuderande från olika delar av Europa och framhålls som ett exempel på hur natur och byggnader kan smälta samman till en estetisk och existentiell helhetsupplevelse.

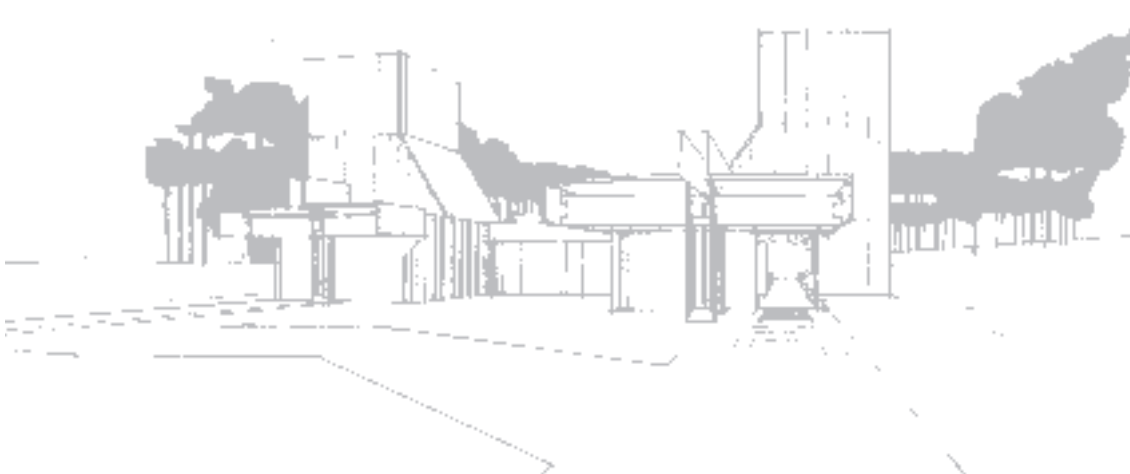
År 1944 började Nacka församling utreda frågan om att skaffa ytterligare kyrkogårdsmark. Man hade klart för sig att Nacka norra kyrkogård på sikt inte skulle räcka till för den växande församlingen. Våren 1945 köptes ett markområde i Älta som omfattade 44 hektar i naturskön miljö. Tidigare markägare var Erstaviks fideikommiss. På området, som domineras av högväxt tallskog, låg Storkällan där friskt källvatten rinner året runt. Här anlade Nacka församling en begravningsplats som fick namn efter källan. Idag ligger emellertid Storkällan utanför den mur som skyddar begravningsplatsen mot skogens vilda djur.

I anslutning till begravningsplatsen finns ett krematorium med två kapell. Byggnaden i mörkbrunt tegel utmärks av en hög roströd takkonstruktion av det i Sverige ovanliga materialet cortenstål. Beläggningen har både en estetisk och skyddande funktion. Cortenstål har den egenskapen, att det rostar under de första åren och sedan skyddar det underliggande stålet. Byggnaden är ritad av arkitekten Wolfgang Huebner, och utsmyckningen är gjord av nackakonstnären Olle Nyman. Storkällans begravningsplats med kapell och krematorium invigdes 1970, och sedan dess har begravningar skett där.

Klockstapeln
på Storkällans
begravningsplats
reser sig mitt i den
höga tallskogen. De
två klockorna bär ut
klockklängen mot den fria
himlen.

*Foto Lennart Swenninger,
1987. Nacka lokalhistoriska
arkiv.*

Krematoriebyggnaden med sina två kapell är uppförd i tegel och det i Sverige sällsynta materialet cortenstål. Byggnaden, unik i sitt slag, är ritad av arkitekten Wolfgang Hübner. Den inre utsmyckningen är gjord av konstnären Olle Nyman.

Foto Birger Westin, 1970. Nacka lokalhistoriska arkiv.

Storkällans
begravningsplats i Älta
med öppna gräsytor
och högrest tallskog
är en sällsynt
meditativ plats.

*Foto Lennart
Swenninger, 1987.
Nacka lokalhistoriska
arkiv.*

Muslimskt gravkvarter

Storkällans begravningsplats, som är den senaste av Nacka församlings begravningsplatser, rymmer paradoxalt nog också några mycket gamla gravar. Det är gravar från järnåldern (500 f. Kr – 800 e. Kr). Gravarna, som tyvärr inte är markerade, är belägna i ett skogsparti ca 50 meter öster om krematorie- och kapellbyggnaden. Vi vet inte så mycket om våra förfäder, som vilar i de anonyma gravarna, men vi

kan konstatera, att mycket har hänt under de 1 500 år som gått sedan de lämnade det jordiska.

Att tiderna förändras framgår inte minst av det muslimska gravkvarter, som finns på Storkällans begravningsplats. Kvarteret Häggen är vackert beläget i östra delen av kyrkogården. Det skiljer sig vid en första anblick inte så mycket från de andra gravkvarteren. Först när en besökare kommer närmare syns, att en del av gravstenarna har

arabisk text med korancitat. I kvarteret finns alltid en färdiggrävd grav redo.

Muslimskt begravningsskick kräver att den döde begravs så snart som möjligt efter dödsfallet. Det muslimska gravkvarteret invigdes 2000 och rymmer idag ett 30-tal gravar. Den muslimska delen av begravningsplatsen är idag begravningsplats för muslimer i de sydöstra delarna av Storstockholm.

Inte bara minnen

I mittpartiet av begravningsplatsen, där den 300-åriga tallskogen lämnats orörd, ligger minneslundan och en meditationsplats med en porlande fontän. I änden av fontänbassängen står en stor sten med en bild av två kupade händer och en inskription med bibelcitatet: ”*Du omsluter mig på alla sidor och håller mig i din hand.*”

När jag i samband med arbetet på den här artikeln besökte Storkällans begravningsplats, slog jag mig ner vid meditationsplatsen för en stunds eftertanke. Min blick vandrade till en ställning, där besökare placerat blommor i små vaser. Där bland blommorna hängde ett inplastat häfte med teckningar. På första sidan stod: ”*Bok till de döda av barnen på Trollskeppet. Höstlovet 2003.*”

Det var en förskolegrupp, som gjort en kyr-

kogårdsvandring, och som gett uttryck för sina tankar och funderingar kring döden i form av teckningar med små texter. I häftet fanns bilder av ljus, hjärtan och blommor. Texterna handlade mest om sorg och saknad, men det fanns också en bild med en text som talade om framtidshopp. Teckningen visade ett tånt ljus, och texten löd: ”*Ljuset är fint, men jag hoppas att det är finare där ni e.*”

Bilden och orden är talande. Att vandra på en kyrkogård är inte bara att se bakåt, det är också att se framåt, att ana avstampet för den sista stora resan som går bortom tid och rum. En resa som vi inte vet så mycket om, men som vi får hoppas går till ett ställe, som är ”*finare än där vi e nu.*”

Kyrkogårdsvandring

Slutligen, kyrkogårdarna i Nacka församling har mycket mer att berätta än det som kommer fram i den här artikeln. Bästa sättet att lära känna kyrkogårdarna är naturligtvis genom att besöka dem. Det är värdefullt att ta sig tid för en vandring på de platser, där de som varit före oss fått sin sista vila. En sådan vandring ger skiftande naturupplevelser och härutöver historiska och existensiella perspektiv.

TUPPSTUGAN - ÖDELAGT KULTURARV

*Susanne Carlson
för Nacka hembygdsförening*

Det gamla båtsmanstorpet Tuppstugan från 1700-talet brändes ned under pingsthelgen 2004. Utöver torpet, som låg på Erstaviks ägor, totalförstördes även ett förråd samt delar av en forntidsby. Polisen valde att rubricera brottet som mordbrand. Stora kulturella värden gick till spillo, bl.a. konstprofessorn Olle Nymans unika väggmålningar utförda 1933.

Båtsmanstorp har liksom soldattorp sitt ursprung i det s.k. rotesystemet som infördes under Karl XI:s dagar. På den tiden fanns ingen allmän värnplikt utan vissa jordägare anskaffade och underhöll soldater, båtsmän eller ryttare och häst på en av kronan eller enskild upplåten lägenhet - torp - mot befrielse från all utskrivning av fotfolk. Varje rote satte upp en soldat.

Båtsmanstorpets Tuppstugan omnämns första gången 1761 och den förste båtsmannen, som bod-

de där hette Jan Jansson Norling med soldatnamnet Tupp - därav stugans namn. Före Tuppstugans tillkomst var rusthållet, d.v.s. den gamla 1600-talsstugan, i så dåligt skick att båtsmännen hänvisades till att bo i andra områden - i Neglinge, Erstavik eller vid Älta gård. I backarna runt Tuppstugan finns stensättningar, som kan ha utgjort grund för ett tidigare befintligt 1600-talstorp med ekonomibyggnader. Hela området fram till Källtorp eldhärjades i samband med rysshärjningarna 1719.

Drygt 13 000 elever har i Nacka hembygdsförenings regi provat på forntida tekniker. Här lär Lars Palm ut hur man malde mjöl.

Foto Susanne Carlson, 2003.

Scener ur Olle Nymans unika väggmålningar i Tuppstugan. Målningarna skildrade en orienteringstävling där de flesta aktörerna är igenkännbara.

Major Ernst Killander leder sin blänkande cykel uppe på bergskammen.

En aningslös kontrollant, troligen Olle Nyman själv, står vid sin röda skärm ovetande om den ur granskogen framstörtande faran i form av en ilsken tjur.

Fram mot den hägrande pokalen löper en namnlös segrare. Prisutdelaren är förmodligen den dåvarande ägaren till Erstavik, August Herman af Petersens.

Fotograf okänd. Foto i Nacka lokalhistoriska arkiv.

Christina Steen
lär ut växtfärgning
för årskurs
tre i Castello
Montessori skola.
Garn kokas
tillsammans med
lökskal och växter i
hinkarna.

Foto Johan Spindler,
2004. Nacka
lokalhistoriska arkiv.

År 1905 flyttade den siste båtsmannen ut, och därefter kom Tuppstugan att tjäna som dagsverkstorp ända fram till 1930, då torpet övergick till att bli orienteringsklubben Skogskarlarnas klubblokal. Olle Nyman, själv ”Skogskarl”, målade väggmålningarna, vilka skildrade en orienteringstävling med igenkännbara aktörer i området kring Tuppstugan.

Från år 1983 hyrde Nacka hembygdsförening Tuppstugan tillsammans med Skogskarlarna, och samtidigt startade hembygdsföreningen sin verk-

samhet med forntidsläger. Denna verksamhet firade 20-årsjubileum år 2003. Läggerverksamheten riktade sig till barn och ungdom i samarbete med skolorna och syftade till att förmedla historiska kunskaper om hur människor levde och arbetade förr i tiden. Vidare gavs även undervisning i vad som gäller enligt allemansrätten och kulturminneslagen.

Forntidshyddor med vasstäckta tak uppfördes, och i samarbete med ABF hölls kurser i arkeologi för barn och ungdomar samt även utbildning för handledare i forntida tekniker. Cirka 13 000 skol-

En elev i årskurs tre i Castello Montessori skola tillverkar en läderpung.

Foto Johan Spindler, 2004. Nacka lokalhistoriska arkiv.

barn, i många fall från generation till generation, har deltagit i den populära lägerverksamheten i vilken de fått pröva på smide, växtfärgning, skinn-, trä- och hornslöjd samt flintslagning. En teatergrupp bildades och i samband med uppspel för inbjudna föräldrar m.fl. framförde gruppen ett riktigt hårresande stycke med anknytning till forntiden.

Även om verksamheten med forntida tekniker bara pågått i 20 år, så finns det en kontinuitet i verksamhet på platsen sedan 5 000 år tillbaka. Det vet man dels från arkeologiska fynd, dels berättar

naturen i området själv om det.

Ett stort ideellt arbete har med stöd av markägaren och kommunen under årens lopp nedlagts av entusiastiska handledare och eldsjälar. Nacka hembygdsförenings styrelse och fornminnesgruppen arbetar nu med olika förslag för att kunna fortsätta verksamheten. Att denna typ av verksamhet varit - och är - populär, vittnar barnens egna tackbrev om direkt efter lägerdagarna liksom det deltagande och den bestörtning som barnens föräldrar visade vid beskedet om ödeläggelsen.

NACKABOKENS FÖRFATTARE

Susanne Carlson

Bosatt i Älta. Fil.mag. med arkeologi som huvudämne. Initiativtagare och projektsamordnare för den arkeologiska undersökningen av den 5 000 år gamla stenåldersboplatsen vid Strålsjön i Älta sommaren 2001. Har tidigare medverkat med en artikel i Nackaboken 2002. Ingår i styrelserna för Stockholms läns hembygdsförbunds arkeologisektion och Nacka hembygdsförening

Ulrika Clerbring Hellström

Född 1968 och sedan 1995 bosatt i Storängen. I samband med en längre vistelse i England väcktes intresset för äldre arkitektur. Slutför studier i konstvetenskap och historia vid Stockholms Universitet. Har även gått kurser inom inredningsarkitektur.

Lars Dixelius

Född 1920 och bosatt i Nacka. Jur.kand.examen 1943. Tjänstgjorde efter tingsmeritering vid Svea hovrätt och hovrätten i Sundsvall. Tingsdomare 1956 vid Medelpads östra domsaga – och senare motsvarande befattning vid Sundsvalls tingsrätt. Har under våren 2004 utgivit boken ”Glimtar ur Medelpads historia med särskild inriktning på det rättshistoriskt intressanta.” Vice ordf. i Nacka hembygdsförening sedan 2002.

Rune Herder

Bosatt i Saltsjö-Boo. Innehaft olika befattningar inom konsumentkooperation åren 1946 – 1995. Var chef för Vår gård mellan 1991 – 1995. Har

tillsammans med Annika Kullman Höök skrivit boken ”Vår gårds konst” (Kalmar 1985). Driver som pensionär ett konstgalleri med namnet ”Galleri Freden”.

Nils-Erik Landell

Läkare, specialist i psykiatri och socialmedicin. Varit styrelseledamot i bl.a. Svenska Turistföreningen och regeringens miljövårdsberedning samt ordförande i Rosendals Trädgårdars Vänförening. Åren 1974 – 2002 ledamot i Rådet till skydd för Stockholms skönhet, och sedan 1991 ledamot i Svenska Linnésällskapets styrelse. Författare till flera verk med inriktning på natur, kultur och miljö. Har medverkat som författare i Nackaboken 2002. Utkom 2004 med ”Läkaren Linné – medicinens dubbla nyckel”(Carlsson Bokförlag, 2004).

Åke von Matérn

Arkitekt med kulturhistoriska och konstnärliga ambitioner vid sidan av lång verksamhet med planering och projektering i Stockholmsområdet. Fadern var barnbarn till Ottos bror Anhelm Frestadius.

Lars-Erik Olsson

Administrativ chef i Nacka församling. Har tidigare medverkat med artiklar i Nackaboken 1992, 1996 och 1999. Han har även skrivit två böcker med porträtt av personer ur den svenska kyrkohistorien, ”Helgon och huliganer”(Carlsson Bokförlag, 1999) och ”En nordisk Nostradamus”(Books-on-demand, 2003).

ARTIKLAR I TIDIGARE ÅRGÅNGAR

1963

Ahlman, Gamla kartor över Nacka. – Krusenstjerna, Bland mossor och lavar i Nacka. – Ragnarsson, Nacka biologiska förening. – Nordström, Gravfältet vid Järta. – Munthe, Järta gård och dess ägare. – Ericsson, Den vackra kullan från Järta. – Linnerhjelm, En resa i Nacka år 1797. – Gestblom, Trafikleder och trafikproblem. – Hallbeck, Nacka i siffror. – Viktigare händelser i Nacka 1962. – Ny nackalitteratur.

1964

Fröman, Botaniska strövtåg i Nacka förr och nu. – Jansson, Till Nyckelvikens äldre historia. – Ahlberg, Vågar och krogar i gammal tid. – Andersson, Nykterhetsrörelsen i Nacka. – Munthe, de Lavals ångturbin: En världsbekant nackaindustri. – Jansson, Skolplanering för det framtida Nacka. – Lindberg, Minoisk morgon. – Hallbeck, Årets Nacka-statistik. – Viktigare händelser och fullmäktigebeslut i Nacka 1963.

1965

Solbreck, Fåglar i Nacka. – Jansson, Kattunstryckeriet vid Stora Sickla. – Henschen, Familjen de Broen och kattunstryck från Sickla. – Collmar, Eric Philip Pladecius och hans nackaanteckningar. – af Petersens, Liv och arbete vid Erstavik när seklet var ungt. – Andersson, Arbetarrörelsen i Nacka. – Sandahl, Pendelvandringar till och från Nacka. – Ericsson, Nacka Stads bildarkiv. – Hallbeck, Årets Nacka-statistik. – Viktigare händelser och fullmäktigebeslut i Nacka 1964.

1966

Calissendorff, Ortnamn i Nacka. – Ahnlund, Silverskatten från Finnboda och andra skatter. – Hagberg, Vikingagravar vid Stora Sickla. – Jansson, Ur Sicklaöns historia. – Munthe, Atlas Copco: Ett industriellt epos. – Ericsson,

Magister Hierta på Lugnet. – Andersson, Nacka kommunalförening: Glimtar från det kommunala livet vid seklets början. – Jenwald, Nacka stads kampanj i uppfostringsfrågor. – Hallbeck, Årets Nacka-statistik. – Viktigare händelser och fullmäktigebeslut i Nacka 1965.

1967

Ambrosiani, Fornborgen på Henriksdalsberget. – Jansson, Industrierna vid Danviken i gammal tid. – Sjöberg, Vattnen kring Nacka: En studie kring Nacka och innerskärgården som motiv i konsten fram till 1800-talets mitt. – Munthe, Carl Gustaf von Brinkman: Diplomaten och diktaren från Nacka gård. – Ahlberg, Skola och skolgång i Erstaviks kapellförsamling. – Beltzikoff, Glimtar från bildningslivet i Nacka före 1950. – Persson, Nacka bygger I. – Hallbeck, Årets Nacka-statistik. – Viktigare händelser och fullmäktigebeslut i Nacka 1966.

1968

Jonsson, Till Stora Nyckelvikens byggnadshistoria. – Nisbeth, Möbler och tapeter på Stora Nyckelvikens vid 1700-talets mitt. – Ericsson, Stora Nyckelvikens ägare. – Munthe, Jenny Lind och Nyckelvikens. – Krusenstjerna, Nyckelvikens flora. – Nyhammar, En vårpromenad i Nyckelviksterrängen. – Sjöberg, Vattnen kring Nacka: Fortsatta studier kring Nacka och skärgården som motiv i konsten fram till omkring 1900. – Snellman, Planerna för Nacka centrum. – Otterstål, Årets Nacka-statistik. – Viktigare händelser och fullmäktigebeslut i Nacka 1967.

1969

Hedenstierna, Genom årmiljoner till nutid: Några drag i nackaområdets geologiska historia. – Nordström, Nackas forntida gravar. – Ahlberg, Äldre kyrkogårdar i Nackaområdet. – Martinsson/Huebner, Storkällans kyrkogård

och kapellkrematorium. – Andersson, Varför Nacka blev stad. – Åkerfeldt, Ett festligt årsskifte: Nacka blir stad. – Otterstål, Två decenniers Nacka-statistik. – af Petersens, Ett 250-årigt krigsminne. – Sjöberg, Vattnen kring Nacka: Fortsatta studier kring skärgården i konsten från 1890-talet och framåt. – Axén, Minnen från gamla Älta. – Viktigare händelser och fullmäktigebeslut i Nacka 1968.

1970

Munthe, Arvet efter Eric Ericsson: Skaparen av Nacka kulturnämnds arkiv och Nacka hembygdsmuseum. – Schnell, Kyrkor och kapell i Nacka. – Collmar, Prästerna i Nacka och Erstaviks kapellförsamlingar. – Ahlberg, Nackaområdets kvarnar i gammal tid. – Sjöberg, Saltsjöqvarn. – Julin, Kvarnen Tre Kronor. – Jansson, Den gamla skolan i Danviken. – Andersson, I hård bedrövlig tid. – Härén, Musiken i Nacka. – Otterstål, Årets Nacka-statistik. – Viktigare händelser och fullmäktigebeslut i Nacka 1969.

1971

Hallbeck, Hur tre kommuner blev en. – Karta över Nacka kommun. – Östling, Boo: Rundvandring och orientering. – Jenwald, Nacka: En historisk översikt. – Strandman, Saltsjöbaden: Den yngsta av delkommunerna. – Munthe, Skurubron och dess föregångare: En förbindelseänk mellan Södermanland och Uppland. – Sjögren, Djurlivet i våra vatten. – Nyhammar, En vandring i det äldsta Nacka: Nacka ström och Söderby sjö. – Otterstål, Årets Nacka-statistik. – Litteraturanmälningar. – Viktigare händelser och fullmäktigebeslut i Boo, Nacka och Saltsjöbaden under år 1970.

1972

Rydh, Fornminnen i Boo och Saltsjöbaden. – Nisbeth, Björknäs glasbruk. – af Petersens, Till Nackahistorien under Tredje Gustavs tid. – Ahlberg, Bo och bohag i vår bygd på 1700-talet. – Sundin, Befolkningsutvecklingen i Nackaområdet under de senaste hundra åren. – Bökman, Saltsjöbanan: En 80-årig trafikled. – Bäcklund, Ett förtortssamhälle växer fram. – Jansson, Sveriges holme: Hur den blev naturminne. – Siik, Miljövarsfrågor i Nackaområdet. – Otterstål, Årets Nacka-statistik. – Viktigare händelser och fullmäktigebeslut i Nacka år 1971. – Litteraturanmälan.

1973

Coulianos, Insjöarna i nackaområdet: Naturresurser förr och nu. – Linde, Den urgamla segelleden genom Stäket. – Strandman, Neglinge by. – Nyhammar, Lilla Nyckelviken. – Ouchterlony, Finska jungfrun: En sjöfararsägen (ur Kalendern Norden 1852). – Sundström, Ångslupstrafiken till Nackanäs och Järlasjön. – Alexandersson, Skärgårdsbåten som samfärdsmedel på 1800-talet: Genom Skurusundet till Baggensfjärden. – Atmer, Gårdagens sommarnöje och framtiden: Om sommarbebyggelse utmed stora farleden. – Otterstål, Årets Nacka-statistik. – Viktigare händelser och fullmäktigebeslut i Nacka år 1972.

1974

Calissendorff, Ortnamn i Boo och Saltsjöbaden. – Sundström, Finnboda Varf 1874–1974. – Österberg, Episoder ur Boos äldsta skolhistoria. – Vinge, Ett utvecklingskedje i Nackas skolorganisation. – Resare, Byggnadshistorisk dörrknackning. – Sinnerstad, Stockholms observatorium. – Ahlberg, Kulturhistoriskt allehanda. – Eriksson, Årets Nacka-statistik. – Viktigare händelser och fullmäktigebeslut i Nacka år 1973.

1975

Coulianos/Lundberg, Natur i Nacka. – Guste/Guste/Guste, Danvikshemmanet Duvnäs. – von Feilitzen, Familjen Casparsson och Villa Snäckan. – Ralf-Baroni, Liv i skärgårdsstaden. – Alexandersson, Småbåtsvarven. – Andersson, Buss på tjugotalet. – Améen/Lundin/Otterstål, Fritid på sjön. – Eriksson, Årets Nacka-statistik. – Viktigare händelser och fullmäktigebeslut i Nacka år 1974.

1976

Ahlberg, Forna tiders fattigvård i våra bygder. – Sylvin, Där idyll och fattigdom möttes i sekelskiftets Nacka. – Hallbeck, Martin Andersson: Skomakarpojken som blev kommunalborgmästare. – Sundin, Tollare gård genom tiderna. – Winberg, Tollare pappersbruk. – Ahlman, Gatunamn i Nacka: Allmängiltiga och personliga synpunkter. – Lidman/Persson, Nacka bygger II. – Andersson, Bussarna erövrar skärgården: Ur Björknäsbus-sarnas historia 1929–1969. – Lindström, Årets Nacka-statistik. – Viktigare händelser och fullmäktigebeslut i Nacka år 1975.

1977

Hellman, Snöromsmossen. – Zetterquist, När man byggde kyrka i Boo. – Atmer, Stora Sickla säteri: En gård i storstadens skugga. – Gavel, Manbyggnaden på Stora Sickla. – Sylvin, Sickla park: En ond saga. – Blohm, Original och andra i Saltsjöbaden. – Munthe, Barnens dag i Nacka. – Blomkvist, Barträdgårdar och daghem i gamla Nacka. – Lundbäck, Årets Nacka-statistik. – Ahlberg, Vad finns att läsa från ditt grannskap i Nackabokens femton årgångar? – Viktigare händelser och fullmäktigebeslut i Nacka år 1976.

1978

Waern Bugge, I Duvnäs på 10-talet. – Ekbo, Nacka socken och Tören. – Atmer, Velamsunds säteri under 300 år: Adelsgoods, spekulationsobjekt, sommarort. – Östling, Frikyrkorna i Nacka. – Alexandersson, J V Svensons motorfabrik. – de Vylder, Aktiva pensionärer. – Nyhammar, Vandring genom Orrmossen längs "wattenledningen för klädesfabriqerna". – Marténg, Hellasgården. – Wallman, Orienteringsklubben Ravinen. – Lundbäck, Årets Nacka-statistik.

1979

Lidman, Skulptur i Nacka. – Ekbohm, De medeltida jordvärderingsenheterna attung, markland, bol och hund. – Granström, Gäddviken: Då seklet var ungt. – Sylvén, Kring Sicklabergsen och Svindersviken. – Blohm, Hur Saltsjöbaden blev kurort. – Ahlberg, Nackahuset i Ekängen. – Karlsson, Bordtennis i Boo: En krönika. – Eriksson/Johansson, Fritidsgårdarna i Nacka. – Resare, Velamsund i framtiden: Synpunkter på kulturminnesvård och miljövård på Velamsund. – Lundbäck, Årets Nacka-statistik.

1980

Coulianos, Den röda skogssnigeln, eldlusen och några andra smådjur i Nacka. – Gestblom, Fisksätra bostadsområde: Ett samhälle blir till. – Blohm, Världsmästerskap i skridsko 1894 på Neglingemaren. – Öst, Saltsjöbadens kyrka: Byggnadshistoria, utsmyckning. – Sundin, Folket i Boo 1881–1885. – Beltzikoff, Den fortsatta historien om biblioteket. – Edberg, Från fattighjälpen till socialhjälp. – Lundbäck, Årets Nacka-statistik.

1981

Nyberg, Lokalpressen i Nacka: Tidningskavalkad från 1896 till 1981. – Broström, Stenåldersboplatser vid Strålsjön. – Klackenbergs, Bebyggelsen inom Nacka kommuns område vid 1500-talets mitt. – Drakenberg, Ångsbruket samt markanvändning och vegetation på Velamsund. – Swartling, Minnen från Hästholmen–Kvarnholmen. – Norenstedt, Bostadsbebyggelsen på Kvarnholmen. – Rosell/Lundsten, Frankenburg vid Skurusundet. – Röttorp, Från skolorna i Nacka under tidigt 1900-tal. – Lundbäck, Årets Nacka-statistik. – Bilder ur arkivet.

1982

Lindgren, I rampluset: Nacka Orkesterförening 50 år. – Coulianos/Nyhammar, Vårvandringar i Velamsund. – Swartling, Idrottsrörelsen och Viking Harbom. – Blohm, Sjötäppan. – Henriksson, Krönikespelen i Boo. – Eriksson, 19 år med pensionärer och föreningar. – Dahlström, Kommunal miljöplanering. – Eriksson, Årets Nacka-statistik. – Bild ur arkivet.

1983

Flink, Ny fornminnesinventering i Nacka. – Björner, Ormingeområdets tillkomsthistoria. – Svedberg, Att bo i Orminge: Hem eller bostad? – Svanström, Ett familjeföretag i Saltsjöbaden. – Blohm, Gamla Samskolan i Ringparken och skolhusets skiftande öden. – Nyhammar, Höstvandring i södra Erstavik. – Lindgren, I kulissen. – Eriksson, Årets Nacka-statistik. – Bilder ur arkivet.

1984/85

Jansson, Nacka kommuns bildande och omfattning. – Coulianos, Naturförhållanden. – Sundin, Några tidsbilder från fem sekel i Nackabygden.

– Strandman, Kulturmiljöer i dagens Nacka. – Milles, Samhällsutvecklingen under 1900-talet. – Jansson, Nutida samhällsservice. – Schnell, Industrier. – Nyhammar, Rekreation och fritid. – Östling, Kyrkor.

1986

Östling, Bygden och folket: Tankar kring en trehundraårig karta över Boo. – Lindberg, Billburen bergsbotanik. – Ahlman, Älta i förvandling. – Eriksson, Mitt liv med politiken. – Rosberg/Nyman, Sickla sluss: Räddad i tolfte timmen. – Grennberg, Scoutliv i Saltsjöbaden: En av Sveriges äldsta scoutkårer fyller 75 år.

1987

Appelbom/Gunnarsson, Bildkavalkad. – Nyhammar, Nacka kommun 100 år. – Andersson, Några framtidsstankar: Ur Nacka 1887–1937. – Langby, Något om Nacka i framtiden. – Swenninger, Nacka församling 100 år. – Jenwald, Viktigare händelser och årtal i Nackas historia. – Baehrendtz, Hundra år på Kärrtorp. – Fahlman, Nackapolisen genom tiderna. – Östling, Båtsmän och båtmanstorp i Nacka. – Lindberg, Cykla på Sickla: Botaniska irrfärder. – Rooth, Exkursion till en insjö: Lundsjön–Dammsjön.

1988

Helzenius, Ett porträtt av spelmannen Allan Manneberg. – Hammarlund-Larsson, Nacka kommun: Kulturhistoriska miljöer. – Klosterborg, Erstaviks arkiv. – Westman, Om det inte fanns eldsjälarna som Anna Sjögren skulle allting slockna. – Sundin, Kristna Egnahemsföreningen i Kummelnäs och Gustavsvik. – Sjöman, Från mitt fönster. – Fahlman, Mitt liv med politiken. – Tännjö, Facklig kamp vid Atlas Diesel 1905–1922.

1989

Westman, Saltsjöbaden 100 år: Tänk om dom lagt Saltis på Tyresö! – Phil Atmer, Att göra hela världen till en trädgård: 1800-talets och det tidiga 1900-talets villaträdgårdar. – Nyberg, För 50 år sedan: Nacka i krigets skugga. – Widén, De branta klippornas folk: Framväxten av "utkants-samhället" Lilla Björknäs. – Bjerner, Med eleven i centrum: Om rektor Arthur Klum och det högre skolväsendets framväxt i Nacka. – Fogelberg, Björknäs glasbruk: Nackas första främlingskoloni. – Otterstål, Mitt liv i politiken. – Winberg, Saltsjöbadens Teaterklubb.

1990

Redelius, Setterwallska villan. – Setterwall, Jacob Gustaf Setterwall: Skeppsredare i Stockholm och jordägare i Nacka. – Östling/Didrichsen, Samhälle med nytt ansikte: En bildrapport från Björknäs. – Bergström/Eriksson, Nacka Sportklubb. – Lundström/Rönquist-Germanis, Saltsjö-Duvnäs: Ett villasamhälle med anor. – Eriksson, Årets Nacka-statistik.

1991

Nyberg, Eneqvistkoncernen: En sannsaga. – Edberg, Från Nacka kommunalklubb till Moderata samlingspartiet i Nacka. – Gillberg, Jarlaberg: En gammal historia. – Kristoffersson, Nacka Husmodersförening Hem och Samhälle: Ett stycke kvinnohistoria. – Alexandersson, Sommarnöjen och bryggör kring Skurusundet 1860–1925. – Eriksson, Årets Nacka-statistik.

1992

Olsson, När Nacka fick sin kyrka. – Siik, Erstavik: Räddat naturområde. – Alexandersson, Sommarnöjen kring Skurusundet 1860–1925: Från Lilla Björknäs till Duvnäs. – Otterstål, Villasamhället i Hästhagen. – Bosco, Erstagården. – Schmidt, Bebyggelsens framväxt på Älgö. – Hubendick, Åter till barndomens marker. – Jenwald, Folkskolan 150 år. – Eriksson, Årets Nacka-statistik.

1993

Jenwald, Förord. – Sillén, Farväl till industrialismen. – Lindström, Kvarnholmen under 100 år. – Rosberg, En raskpassares berättelse. – Bäcklund, Fortidens Kungshamn. – Herrmann, Sandakällan. – Lisinski, Restaureringen av byggnaderna på Stora Nyckelviken 1989–93. – Stritzke, Parken vid Stora Nyckelviken. – Eriksson, Årets Nacka-statistik.

1994

Siik, Från elverk till seglarcentrum. – Mörner, Nacka i geologiska perspektiv. – Jonshult, Liten katalog över lusthus i Nacka. – Eriksson/Kjellberg, Nacka pensionärsförening 50 år. – Alexandersson, Året runt på Skurusundet 1812 – 1915. – Tollet, Skuruparken och Solsunda. – Eriksson, Årets Nacka-statistik.

1995

Muhola, Förord. – Thyselius, Fritidsgården 199:an 5 år. – Jenwald, Nacka-barnens jultidning – Nackajul. – Johansson, Ektorps daghem – Nackas äldsta. – Setterquist, 11 unga ser Nacka. – Janson, Skuru Idrottsklubb satsar på ungdomen. – Enckell, Tänk om man föddes med skridskor på fötterna! – Eriksson, Nacka-statistik.

1996

Olsson, Konventiklarna på Stora Sickla. – Hallström, Min tid som kondis på Björknäs. – Jenwald, Nacka musikskola – en återblick. – Göransson/Lisinski, Restaureringen av huvudbyggnaden på Stora Nyckelviken. – Janson, Lokalpressen i Nacka. – Silvander, Två mackar i Nacka – en dag på bensinstationen. – Eriksson, Nacka-statistik

1997/98

Bergström/Wikström, Förord. – Westman, Om Ernest Thiel och konsten i Saltsjöbaden. – Lundström/Rönquist-Germanis, Saltsjö-Duvnäs – konstnärskoloni med många traditioner. – Olsson, Konsten i Nacka Strand. – Lindroos/Steinberg, Konstnärernas Kollektivverkstad. – Renqvist, Vi driver fortfarande mot nordost. – Stensman, Lars Kleen. – Törnblom, Mikael Pauli. – Ängquist Klyvare, Om mig själv. – Lidman, Konsten i Nackas skolor. – Tham, Bilder i barndomens rike. Eriksson, Nacka-statistik.

1999

Langby, Förord. – Brundin, Framtidens Sickla. – Vestlund, Folkbrörelserna inför 2000-talet. – Lidman, Vattentornen i Nacka - vår tids landmärken. Olsson, Från kyrktorn till minareter - trossamfunden i Nacka inför 2000-talet. - Texter från gymnasieungdomar samt barnillustrationer. Jag tror att Nacka blir... - Gerdau, Individualismens sekel. - Wall, Kultur - ett sätt att vara! Eriksson, Årets Nacka-statistik.

2000

Söderqvist, Dags för K-märkning! - 1960-talet och miljonprogrammet i Nacka. - von Huth/Wiäberg, Naturskolan i Velamsund. - Grünberger, Grünewaldvillan, Villa Lugnet, Stenkullen och Saltsjöklack - kärt barn med många namn. - Östling, En charmig ö i Nackas skärgård. - Jungstedt, Minnen från Nyckelviken. - Hollberg, Storängen - samhällsplanering under sekelskiftet. - Eriksson, Årets Nacka-statistik.

2001

Wikman, Velamsunds säteri. - Zethraeus, Glimtar ur Kummelnäs historia. - Palmqvist, Svindersvik. - Baugus, Kring Söderbysjön i Nacka friluftsområde. - Jenwald, Musikpedagogen, körledaren och kompositören Carl-Bertil Agnestic. - Sandström, Neglingevarvet. - Sjögren, Årets Nacka - statistik.

2002

Sandell, Från land till stad - om Stora Sicklas utveckling under modern tid. - Franzén, Olle Tandberg. - Jenwald/Wikström, Dieselverkstaden - från industrikultur till modernt kulturcentrum. - Landell, Båvrarna kring Kranglan. - Carlsson/Ytterberg, Gropkeramik i Erstavik - undersökning av en 5 000-årig stenåldersboplat. - Sjögren, Årets nackastatistik.

2003

Jenwald, Visborgs minne. – Rundkvist, Baggensstaket under vikingatiden. – Nymän, Nackas grod- och kräldjur fotograferade i fält. – Hallin, Sushi, pasta och salsa – om världens avtryck i Nacka. – Appelgren, Vinterkrigsbarn i Saltsjö-Duvnäs 1939-1940. Heyman/Zachrisson, Nacka Hembygdsgrille – en glädjespridare i kommunen. – Sjögren, Årets nackastatistik.

SAKREGISTER

"Ackevillan" 55f, 63
ARKSAM 73f, 78, 80

"Bernströmska villan" 56
"Bikupan" 55

Duro 73, 80f

Grand Hotel 54, 56

Järla gård 81

KF 56ff, 62, 66, 68
Källtorp 102

Lilla Nyckelviken 70ff, 78, 82

Nacka gamla kapell 86
Nacka gård 86ff
Nacka hembygdsförening 74, 77, 94, 102, 104f
Nacka kyrka 84, 89
Nacka norra kyrkogård 89ff, 95
Nacka ström 84ff, 91
Nacka södra kyrkogård 84ff, 87f, 91
Nedre Wimret 36

Saltsjöbaden 54ff, 68
Saltsjöbadens orkesterförening 62

Sjöudden 55f
"Sjuvillan" 58
Skogskarlarna 104
"Skärtofta" 56, 58, 65
"Solstickepojken" 61
Stora Nyckelviken 70, 72f, 77f
Storkällans begravningsplats 95f, 98f
"Strandtofta" 62, 65
Sällskapet Nyckelvikens Vänner 74, 77

Tegelön 36, 38, 52
Tollare (Tollare gård) 10ff, 15ff, 21, 23, 25
Tollare pappersbruk 10
Tuppstugan 102ff
Täcka Udden 54, 68

Waxholmsbolaget 36
Vikingshill 36
Villa Alhyddan 40
Villa Björkhagen 52
Villa Enudden 51f
Villa Lindset 40f, 44, 48

Vår gård (Vårgård) 55ff, 62, 65f, 68
Vårfru Udde 36f, 47

Övre Wimret (Skogswimret) 36, 38

PERSONREGISTER

Acke, JAG 56, 62f, 66
Andersson, Martin 33

Bagge, Jakob 10
Bonnier, Tor 54
von Brinkman, Carl Gustaf 84, 86ff

Dahlander, Gunnar 59

Ekman, Per Johan 16
Elldin, Harald 56ff

Frestadius, Anders Wilhelm (Anhelm)
10f, 16f, 22, 24, 26
Frestadius, Anton Wilhelm 10, 15
Frestadius, Ida 10ff, 16ff, 22, 24
Frestadius, John 17ff
Frestadius, Otto 10ff, 17

Hallström, Per 91, 93
Hedenström, Johan Alfred 10

Hjalmarson, Lennart 59
Huebner, Wolfgang 95, 97

Jansson Norling, Jan (Tupp) 102
Johansson, Albin 56f
Johansson, Enoch Albert 28ff
Josephson, Erik 54ff
Jularbo, Carl 94f

Källered, Arne 93

Larsson, Lisa 68
Lind, Jenny 70, 72, 78

Malmsten, Carl 79, 81

Nerman, Einar 61, 68
Neumüller, Friedrich Rudolph 88
Nyman, Olle 95, 97, 103f

Pauli, Georg 93

Pauli, Hanna 93
Petersen, Herman 70
af Petersens, August Herman 103
af Petersens, Herman Magnus 54

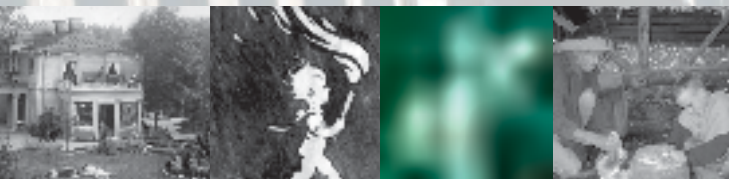
Rosberg, Algot 93, 95

Sandahl, Alfred 36, 52
von Schmalensée, Kurt 32
Svenson, J V 90f

Thiel, Arthur 55ff, 63
Thiel, Ernest 54ff, 68
Törneman, Axel 59, 64

Wallenberg, Knut 54, 56
Wallenberg, Marcus 54, 59

Åhlberg, Conrad 10

I årets utgåva av
Nackaboken kan vi
läsa om händelser
i Vår gårds hundraåriga

historia och om fjärdingsmannen Enock Albert Johansson, som var verksam i Nacka från 1880-talet fram till sin pensionering 1916. Vidare får vi läsa om träd och vildflora, förvildade trädgårdsväxter och ostörda myrstackar på Tegelön samt om restaureringen av 1700-talsgården Lilla Nyckelviken.

I ett bidrag publiceras ett kapitel ur "Ottos minnen", nedtecknade av Otto Frestadius, som skildrar en vistelse på Tollare under 1800-talet. Vi får även stifta bekantskap med några av Nackas begravningsplatser belysta utifrån ett kulturhistoriskt perspektiv. Slutligen ingår en artikel om verksamheten vid det idag nedbrunna 1700-talstorpet Tuppstugan.